

AKP'Lİ YILLARDA TÜRKİYE EKONOMİSİ: PANORAMİK BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Ferda Dönmez Atbaşı

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-5237-0404

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Öziş

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
ORCID: 0000-0003-0524-5499

Doç. Dr. M. Meryem Kurtulmuş

Marmara Üniversitesi
İktisat Fakültesi
ORCID: 0000-0003-0963-8281

Öz

AKP hükümetinin ekonomi politikalarının değerlendirilmesinde genel bir uzlaşma vardır. Kimileri hükümeti 2002- 2013 yılları arasında temel ekonomik parametreler açısından başarılı bulurken, sonraki dönemde başarısızlığın sebeplerinin neler olduğu konusunda bahsedilen uzlaşma yerini 'resmi' ve 'muhalif' olmak üzere iki farklı açıklamaya bırakmıştır. 'Resmi' görüş, olası başarısızlığı ülke dışındaki 'güçler' tarafından mevcut hükümete karşı komplo yapıldığı senaryolarına dayandırmaktadır. 'Muhalif' görüş ise ikinci on yıldaki başarısızlığı ilk dönemde uygulanan politikaların değişmesine bağlamaktadır. Bu makalenin amacı, Türkiye ekonomisinin son yirmi yıldaki ekonomik performansına ilişkin mevcut görüşleri eleştirel bir şekilde tartışmak ve yeni bir görüş önermektir. Bunun için üç yönlü bir analiz yapılmıştır. İlk olarak, Türkiye ekonomisinin finansal ve endüstriyel performansı ve değişen ekonomi politikalarının sürdürülebilirliği betimsel bir veri analizi ile değerlendirilmektedir. Ardından, hükümetin kendi ürettiği ekonomik raporlardaki itiraf ve ifadelerin izlerini sürerek 'uzlaşma' eleştirel bir şekilde tartışılmaktadır. Son olarak, uygulanan ekonomi politikalarının bölüşümsel etkileri incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: AKP, Türkiye Ekonomisi, İmalat sanayi, Sermaye hareketleri, Emek

Turkish Economy in the Years of AKP: A Panoramic Evaluation

Abstract

There is a general consensus in the evaluation of the AKP government's economic policies. While some found the government successful in terms of basic economic parameters between 2002 and 2013, the consensus on the reasons for the failure in the post-period period left its place to two different explanations as 'official' and 'opposition'. The 'official' view produces conspiracy scenarios against the current government, by resorting to the discourse of foreign extremists if there is a failure. The 'opposition' segment, attribute the failure of the government to the shift of the policies that were implemented in its first term.

The aim of this paper is to critically discuss the existing views on the economic performance of Turkish Economy in the last two decades and propose a new one. To do this, we perform a three pillar analysis. First, the financial and the industrial performance and the sustainability of the shifting policies of Turkish economy are evaluated by a descriptive data analysis. Next, we critically discuss the 'consensus' by tracing the self-expressions of the government's own economic reports. Lastly, we examine the distributional effects of the ongoing economic policies specifically focusing on the actual impact on local and international capital-friendly policies on the labor market.

Keywords: AKP, Turkish Economy, Manufacturing industry, Capital flows, Labor

* Makale geliş tarihi: 27.12.2022
Makale kabul tarihi: 10.01.2023
Erken görünüm tarihi: 24.01.2023

AKP’li Yıllarda Türkiye Ekonomisi: Panoramik Bir Değerlendirme

Giriş

AKP’nin iktisat politikalarının değerlendirilmesinde genel bir uzlaşma göze çarpar. TÜSİAD, liberal iktisatçılar ve muhalefet partilerinin bir kısmı AKP’yi kabaca 2013 yılından önce, milli gelir ve kişi başına düşen gelirin artış oranı, enflasyonun kontrol altına alınması, borçlanma faizi, döviz kurunun istikrarı gibi temel parametreler bakımından başarılı bulurlar. AKP’nin başarılı yılları konusunda uzlaşanların, başarı hikâyesinin açıklayıcısı olarak ileri sürdükleri hususlardan en önemlileri ise; AB uyum yasaları çerçevesinde oluşan AB çıpası, buna bağlı olarak gerçekleşen hukuksal düzenlemeler ve gerçekleştirilen kurumsal iyileştirmelerle ekonominin etkinliğinin artırılması ve bunların topluca yabancı sermaye bakımından cazip bir ülke ekonomisi yaratmasıdır.

2002-2013 döneminin başarısı konusundaki genel uzlaşma, sonrasında yerini başarısızlığın nedenleri konusunda kabaca ‘resmi’ ve ‘muhalif’ olarak adlandırabileceğimiz iki farklı açıklamaya bırakmıştır.¹ ‘Resmi’ görüş, eğer bir başarısızlık varsa bunun nedeninin dış mihraklar olduğu söylemine başvurmakta ve mevcut hükümete karşı oluşturulmuş komplo senaryolarına işaret etmektedir. TÜSİAD, başlıca muhalefet partileri ve ilk on yıllık dönemde AKP’nin uyguladığı iktisat politikalarına akademik veya popüler olarak destek vermiş bir grup akademisyen/ekonomiste kadar genişletilebilecek ‘muhalif’ kesim ise söz konusu başarısızlığının en önemli nedenini AKP’nin ilk dönemindeki politikaları sürdürmemesine bağlamaktadır. Bu ‘muhalif’ görüşe göre ikinci dönemdeki

1 Orhangazi (2019a:113) bunu üçe ayırır ancak kendisinin de belirttiği gibi, üçüncü görüş ikincisinin bir uzantısı olarak da alınabileceğinden iki ile sınırlandırmanın bir eksiklik olmayacağını düşünüyoruz. Resmi görüşe ilişkin bir örnek; "Dikkat ederseniz, ülkemizin son 8 yılındaki hiçbir gelişme kendi tabii mecrasında ortaya çıkmış, siyasi, sosyal, ekonomik vakalara dayalı değildir. Hepsinin de gerisinde bir senaryo, bir kurgu, bir tuzak, bir oyun vardır" için bkz. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-buyuk-ve-guclu-turkiye-hedefinden-gozumuzu-asla-ayirmayacagiz>. TÜSİAD 2021 Ekim ayında yayınladığı “Yeni Bir Anlayışla Geleceği İnşa: İnsan, Bilim, Kurumlar” adlı raporda hem 2002-13 dönemdeki başarıyı tarif eder hem de başarısızlığın nedenlerini tespit etmeye çalışır.

başarısızlığın nedenleri, mikro yapısal reformların yapılmaması, AB çıpasının terk edilmesi, demokratik işleyişin sekteye uğraması, yargı bağımsızlığına ve Merkez Bankası başta olmak üzere bağımsız olması gereken kurum ve kurulların işleyişine müdahale edilmesi olarak gösterilmektedir.

Kişi başı gelirin artması, faiz hadleri ve enflasyonun düşürülmesi, döviz kurunun istikrar kazanması ve düşük iç ve dış borçlanma faizleri elbette iktisat politika uygulayıcılarının arzuladıkları hedeflerdir ve bir başarı hikâyesinin konusu olabilirler. Ancak söz konusu yıllarda, anılan göstergelerdeki iyileşme, başarının sürdürülebilirliği konusunda çok az şey söyler. Türkiye büyüklüğünde ve yapısında bir ülkede sürdürülebilirlik temel olarak imalat sanayinin gelişimine/dünya imalat sanayinin hiyerarşik iş bölümündeki konumuna, uluslararası üretim zincirlerine eklemlenme biçimine, dış borçlanma söz konusu ise bunun düşük faizle çevrilebilmesine/dış bağımlılığa ve bölüşüm ilişkilerinin durumuna bağlıdır. Bu göstergelerdeki iyileşme sürdürülebilirlik konusunda daha anlamlıdır. Ayrıca bunlardaki, olumlu seyir Boratav'ın belirttiği gibi, Türkiye benzeri ülkeler açısından gönenç göstergesidir (Boratav, 2015:140).

Çalışma bu üç alanı ele almaktadır ve planı şöyledir: Giriş bölümünü takiben AKP'nin iktidara geldiği dönemde dünya ve Türkiye ekonomisinin genel durumu kısaca özetlenmiştir. Burada özellikle analize konu olan yıllarda Türkiye ekonomisinin finansal göstergelerine odaklanılmıştır. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde karşımıza istikrar bozucu bir unsur olarak çıkan sınır ötesi sermaye hareketlerinin Türkiye ve dünya ekonomisini nasıl ilişkilendirdiği ele alınmıştır. Bunun için Türkiye ekonomisinin yakın dönemli krizlerinin tahlil edilmesinde literatürde sıklıkla söz edilen unsur olan sermaye akımları verisi güncellenmekte ve tartışılmaktadır. Ardından, sermaye akımlarının istikrar bozucu etkileri kur hareketleri, toplam kredi genişlemesi, dış borç stoku, finansal olmayan kesimlerin döviz yükümlülükleri ve ödemeler dengesinin ilgili kalemleri incelenerek genişletilmiştir. Türkiye imalat sanayiine odaklanan ikinci kısımda ise 'başarılı yıllar' olarak kabul edilen dönem de dâhil olmak üzere AKP'nin 20 yıldır uyguladığı iktisat politikalarının, Türkiye'yi uluslararası üretim zincirlerinde yukarıya taşıyıcı nitelikte olmamasının yanında, başarılı sayılan ilk on yılda da prematüre sanayisizleşme tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı iddia edilmektedir. Bu kısımda 'başarı' hikâyesinin aslında bir 'başarı' hikâyesi olmadığı, 2013 sonrası başarısızlığı komplo teorileri ile açıklayan 'resmi görüş'ün kendi belgelerinde imalat sanayi için yapılan değerlendirmelere atıf verilerek ortaya koyulmuştur. Üçüncü kısımda son 20 yılda istihdamın yapısı, hızlanan işçileşme süreci, emeğin milli gelirden aldığı pay ve ücret-verimlilik ilişkisinin seyrine bakılarak, 'başarı'nın işçi sınıfı için ne anlama geldiği gösterilmeye çalışılmıştır ve makale sonuç tartışması ile noktalanmıştır.

1. 2000li Yıllarda Dünya ve Türkiye Ekonomisi

TÜSİAD, TCMB'nin art arda faiz indirimleri yaptığı ve bunu takiben Türk Lirası'nın hızlı değer kaybının yaşandığı dönemde, 18.11.2021 tarihinde "Genel Kabul Görmüş İktisat Bilimi Kurallarına Hızla Dönülmeli" başlığını taşıyan bir basın açıklaması yaptı.² Bilindiği üzere AKP genel kabul görmüş iktisat bilimi kurallarına harfiyen uyan bir IMF Programının yürütüldüğü bir dönemde söz konusu programa uyacağına söz vererek 2002 yılında iktidara gelmişti. 5 Nisan, 25 Temmuz, 31 Ekim 2003'te sırasıyla 4, 5 ve 6. Gözden geçirmeye ilişkin Niyet Mektupları'nı sunmuş ve önceki hükümetten devraldığı stand-by anlaşması tamamlandıktan sonra, 11 Mayıs 2005 tarihinde 6.6 milyar SDR'li 19. stand-by anlaşmasını imzalamıştır (Karahanoğulları, 2017). Böylece IMF gözetiminde 'en uzun dönem'in (1998-2008) altı yılı AKP yönetimi altında yaşanmıştır (Ekzen, 2009:126).³

Hükümet itirazsız biçimde devraldığı programı, "Acil Eylem Planı" (2002) belgesi hazırlayarak, benimsemiş ve kendine mal etmiştir. Dünya Bankası'nın da buna yanıtı, "[Dünya] Bankası, Hükümetin Acil Eylem Planı altında başlattığı hukuksal ve yargı reformları alanlarındaki etkinliklerini desteklemeye hazırdır" (Aktaran, Zabcı, 2006:141) biçiminde olmuştur. Dolayısıyla 1990'ların sonunda iflas eden mevcut hükümetlerin yönetememe durumuna AKP hükümeti, "muhalif ama hegemonik" (Yalman, 2002) bir söylemle son vermiş, böylece küresel kapitalizmin temsilcilerine IMF programında devamlılığın sağlanacağı konusunda herhangi bir tereddüte fırsat vermeyeceğini tescil ettirmiştir.

Söz konusu devamlılığın merkez ülkeler açısından önemli bir boyutunu, Dumenil ve Levy (2007)'nin belirttiği gibi neoliberalizmin çevre ülkelerin kaynaklarını merkeze aktarma konusundaki kararlılığı oluşturur. Bu çerçevede küresel kapitalist merkezin neoliberal politikalar ile çevreyi biçimlendirme uğraşı, 1970'lerin kâr oranlarındaki sıkışma anlamındaki 'yapısal kriz'i ile başlatılabilir. Elbette, hem çevre ülkeler hem de merkez ülkeler bakımından kendi içinde uzun bir olaylar tarihi olan yaklaşık elli yıllık süre boyunca küresel kapitalizm için değişmeyen amaç 'yapısal kriz'i aşma yönünde uyguladığı ve çevreye dayattığı iktisadi programlar olmuştur. Bu programların ortak yönlerini şöyle özetleyebiliriz. Yeni bir emek rejimi ile mümkün olduğunca esnek çalışma koşullarının ve güvencesizliğin arttırılması, devletin kalkınma ve refah artışına yönelik politikalarına son verilmesi ve iktisadî hayatın olabildiğince depolitize

2 <https://tusiad.org/tr/basin-bultenleri/item/10894-genel-kabul-gormus-iktisat-bilimi-kurallarına-hızla-donulmeli> (17.02.2021).

3 2005 yılında imzalanan üç yıllık anlaşma gerekli ölçütlerini yerine getirmemesine rağmen, IMF tarafından kabul edilmiştir. Boratav (2015:200) AKP'ye açık siyasi destek amacını da taşıyan bu anlaşmanın 'olağan dışı' koşullarına dikkat çeker.

edilmesi, kamusal varlıkların hızla özelleştirilmesi ya da tasfiye edilmesi, sermaye hareketlerine ve dış ticarete serbestlik kazandırılması, finansal kurumların büyümesi için uygun ortamın yaratılması ve başta merkez bankaları olmak üzere ekonominin düzenleyici kurum ve kuruluşlarına özerklik kazandırılmasıdır. Bütün bunların II. Dünya Savaşı sonrasındaki Keynesçi Uzlaş - ın tasfiyesi anlamına geldiği açıktır. Buradaki konumuz meselenin tarihsel bir dökümünü yapmak değildir, ancak AKP'nin iktidara geldiği dönemde de söz konusu tasfiye sürecinin yürürlükte olduğunu ve küresel kapitalizmin bu programa uygun yönetimleri iktidarda görmek istediğini, AKP'nin de devraldığı ve itirazsız uyguladığı programla küresel kapitalizmin ihtiyaçlarına cevap verdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca küresel kapitalizme eklenme çabasında olan yerel sermayenin de bu politikaları desteklediğini belirtmek gerekir. Gelişmekte olan ülkelerin ancak bu ülkelerdeki firmaların küresel değer zincirlerine/üretim ağlarına eklenmesiyle kademe atlayabileceği ve böylece kalkınabileceği görüşü Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşlarla birlikte yerel sermayenin de şiarı haline gelmiştir⁴.

1990'ların ikinci yarısında bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerlemeler ve buna eşlik eden hisse senedi piyasası köpüklerinin ardından, ABD ekonomisi 2001 yılında resesyona girmiştir. 2001 sonrasında, finansal enstrümanlarda büyük bir artış olmuş, 2001 sonundan 2005'e kadar finansal türev varlıkların toplam piyasa değeri 2.6 kat artmıştır. 2001 resesyonundan çıkış, üretken yatırımlar düşük kalmasına rağmen konut sektöründeki artışla sağlanmış ancak gerçekleşen ılımlı büyüme oranı ve istikrar; hane halkı borçlanması, dış ticaret açığı ve dünyanın ABD'yi fonlamasındaki artışla mümkün olmuştur. Böylece 2000 yılından sonra uygulanan politikalar vasıtasıyla 2008 krizine giden süreç biçimlendirilmiştir (Dumenil ve Levy, 2011: 39).⁵

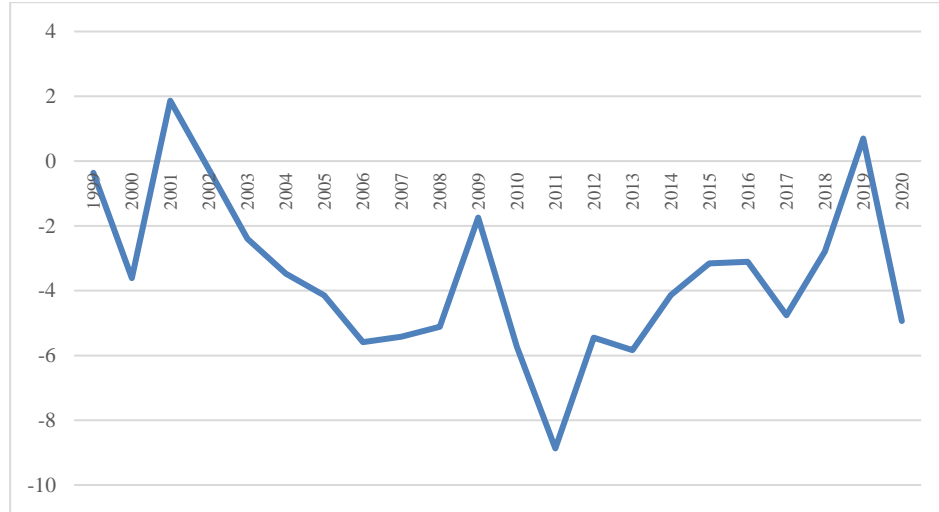
Kapitalizmin merkezindeki bu gelişmeler 2009 yılında küresel bir resesyona ile sonuçlanmış ve dünya ekonomisi toplamda %1.3 küçülürken, teğet geçti tartışmalarına karşın Türkiye %4.8 küçülmüştür. Ancak bu kriz, Türkiye'nin iktisat politika yapıcılarında, sürdürülen iktisat politikalarını değerlendirmeye alma gibi bir ihtiyaç doğurmamıştır. Aksine, sürdürülmekte olan politikanın önemli ölçüde cari açık ve özel sektörün döviz ile borçlanmasında artışlar doğurduğu tespit edilse de, küresel ekonomiye yön veren merkez bankalarının izin verdiği kredi genişlemesi nedeniyle kolaylaşan dış finansmana dayalı politikalarından geri adım atılmamıştır.

4 Bu görüşün kapsamlı bir eleştirisi için bkz. Selwyn (2021), Kurtulmuş ve Tanyılmaz (2017).

5 Detaylı veri için bkz: <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/openmarket.htm> (11.07.2022).

Son 20 yıllık dönem bütün olarak incelendiğinde ekonomik büyüme dönemlerinin cari açıkla birlikte geldiğini söylemek mümkündür. Şekil 1’de görüleceği gibi 2000-2001 krizinin ithalatı düzeltici etkisiyle analiz ettiğimiz dönemin hemen başında açık kapanmış ve milli gelirin %2’si oranında fazlaya ulaşılmıştır. Ancak 2001-2009 arası dönemde milli gelirin %5’ine ulaşan cari açık 2008 krizinin ithalatı azaltıcı etkisiyle bile pozitif geçemezken, sonraki genişleme döneminde, açık milli gelirin yaklaşık %9’u kadar ciddi boyutlara ulaşmıştır. Boratav, artık krizlerin resesyon etkileriyle bile pozitif geçemeyen cari hesap açıklarının iki kanaldan işleyen bir bozulma ile karşı karşıya olduğunu belirtmektedir. Buna göre, AKP’nin iktidarda olduğu yıllarda büyüme ile cari denge arasındaki bozulma, ilkin iktisadi genişleme dönemlerinde artışı ivmelenen bir cari açık rakamı ile yaşanmaktadır. Öyle ki 90’lı yıllarda ortalama %9’luk büyüme oranları yine ortalama %1.5’lik cari açık oranı ile gerçekleştirilebilirken, 2003-2007 döneminde ortalama %7’lik büyüme rakamı cari açığı %5’e yükseltmiştir. Bahsedilen bağlantıyı bozan bir diğer unsur da, durgunlaşma ve daralma dönemlerinde iki değişkende gözlenen etkilerin asimetrik olmasıdır. Bir başka deyişle resesyon konjonktüründe dış açık aynı hızla ve hatta bazen hiç azalmamaktadır (2015: 147-148). Türkiye özelinde bizim de paylaştığımız dış açığın kronikleşmesinin açıklanmasında temel neden olarak yurtiçi üretimin ithal sermaye ve ara mallarına bağımlı olması hususu literatürde sıklıkla dile getirilmiştir (Subaşat, 2010:13, Orhangazi, 2019a:124; Boratav, 2015:148).

Şekil 1: GSYİH’nın Yüzdesi Olarak Cari Hesap Dengesi

Kaynak: Dünya Bankası

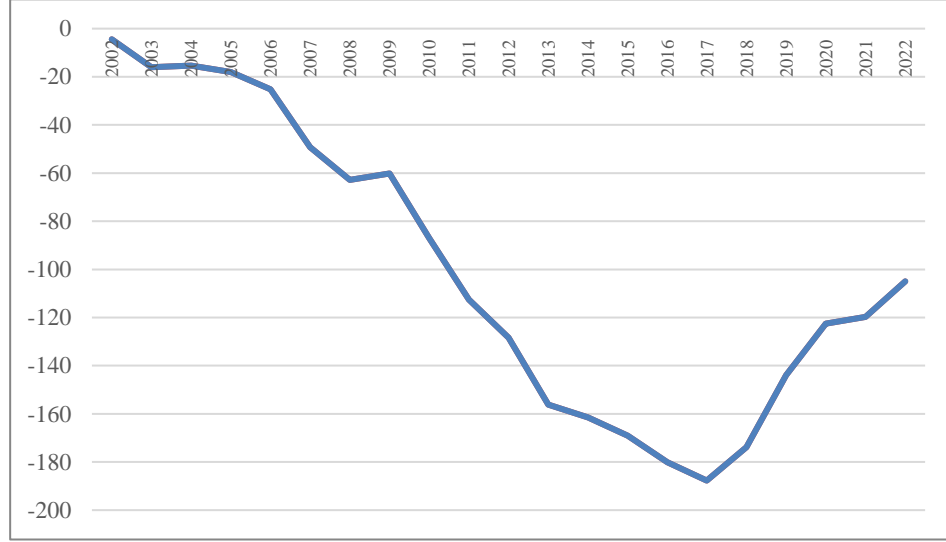
2008 krizi sonrası gelişmekte olan ülkelere genel olarak bakıldığında, hisse senedi, tahvil, emlak ve kredi piyasalarında da dış kaynak payının artmış olduğu ve bunun da uluslararası sermaye piyasalarına erişimde olası bir kesinti ya da sermaye hareketlerinin tersine dönmesi durumunda ödemeler dengesi kırılma risklerine ek yeni kırılma riskleri yarattığı görülmektedir. Dış yükümlülükler içinde uluslararası doğrudan yatırımların ve portföy yatırımlarının payı artmış ve birçok gelişmekte olan ülkede hisse senedi piyasalarındaki yabancı varlığı ABD ve Japonya'daki oranların üstüne çıkmıştır. Diğer yandan, 2008'deki krizden bu yana dış borç oluşumu hızlanmıştır. Kriz sonrası yıllarda dikkat çeken bir başka husus özel dış borcun çok büyük bir kısmının döviz cinsinden oluşudur. Yurt içi kredi piyasalarında da yenilenen bir dolarizasyon eğilimi gözlenmiştir. Hem kamu hem de özel sektörde tahvil ihraç etme eğilimi uluslararası bankalardan borç alma eğiliminden daha hızlı büyümüştür. Uluslararası bankaların gelişmekte olan ülkelerdeki pazar payları, OECD ülkelerindeki oranın çok üzerine çıkmıştır (oran OECD ülkeleri için %20 iken, gelişmekte olan ekonomilerde %50'lere ulaşmıştır) (Akyüz, 2015:1).

Bu hususları takip etmek üzere önce Şekil 2'de Türkiye'de finansal kesim dışındaki firmaların net döviz pozisyonunu izliyoruz. Görüldüğü üzere reel sektörün döviz yükümlülükleri analize konu ettiğimiz dönem boyunca 2017 yılında tepe noktasına ulaşacak şekilde hızla artmıştır. Bu değişimde dikkat çekici olan ilk unsur AKP'nin iktidara yeni geldiği dönemde tedrici olarak artmakta iken, 2006'dan sonra ve özellikle 2008 krizi ile birlikte çok yüksek bir tempoda artmış oluşudur. 2009'da döviz geliri olmayan reel sektör firmalarının döviz üzerinden borçlanması önündeki kısıtların kaldırılması,⁶ tasarrufları zaten aşmış ve dış kaynak ihtiyacı artmış olan ekonomide Şekil 2'de de görüldüğü üzere döviz yükümlülüklerinin hızlı artışıyla sonuçlanmıştır. Döviz yükümlülüklerinin artışı; reel sektör şirketlerinde borç dolarizasyonuna neden olmakta ve gelişmekte olan ekonomileri küresel finansal şoklara, sermaye akımlarındaki ani giriş veya çıkışlara, yurt dışı faiz oranlarındaki değişimlere karşı kırılgan hale getirmektedir (Obstfeld, 2009:13). Keza reel sektör firmalarının yurtiçi bankalardan kullanmış oldukları döviz cinsinden krediler, bu kesimin olası bir ödeme sıkıntısı yaşaması durumunda, krizin finansal sektöre ve dolayısıyla tüm ekonomiye sıçrama potansiyelini arttırmıştır (Orhangazi, 2019a: 123). Reel sektör firmalarının döviz yükümlülüklerindeki hızlı artışın yarattığı baskı 2018 yılı itibarıyla döviz geliri olmayan reel sektör firmalarının döviz

6 Dövizli veya dövize endeksli kredileri düzenleyen 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu'nun verdiği yetkiyle yürürlüğe konulan "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar"ın 17. maddesinde 16.06. 2009 tarihinde yapılan değişiklikler için bkz. Utikad (2009).

cinsinden kredi kullanımlarının sınırlandırılması ile sonuçlanmıştır (TCMB, 2018).

Şekil 2: Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Net Döviz Pozisyonu (Milyar ABD Doları)

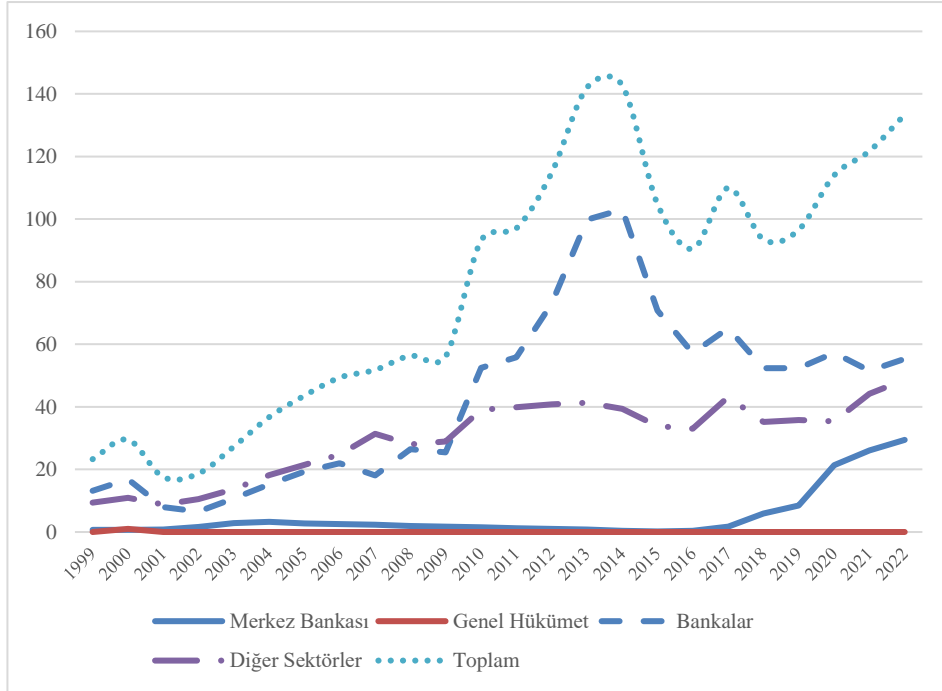
Kaynak: TCMB

Genel olarak bakıldığında gelişmekte olan ülkelerin dünya finansal sistemine eklenmesinde yeni kanalların ortaya çıkmasıyla -hisse senedi, tahvil, emlak ve kredi piyasalarında dış kaynak payının artıyor olması- dünyanın merkez ekonomilerinde gerçekleşen genişleme-daralma hareketlerinin çevre ülkelere aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Ödemeler dengesi, dış borç, net dış varlıklar ve uluslararası rezerv pozisyonları küresel finansal şoklardan etkilenmelerinin derecesini belirlese de, bu yeni kanallar gelişmekte olan ülkelerin kırılabilirliklerini arttırmış ve tüm bunlardan bağımsız olarak küresel finansal döngülere ve şoklara daha duyarlı hale getirmiştir (Akyüz, 2015:2).

Türkiye finans piyasalarında bahsedilen dış kaynak paylarının artışını takip etmek için baktığımız bir diğer değişken dış borçtur. Şekil 3'te toplam dış borç stokunun kısa vadeli ve dolayısıyla ulusal finans piyasaları üzerinde önemli bir baskı unsuru olan kısmının sektörel dağılımına bakıyoruz. Kısa vadeli borç stokunun genişlemesinde bayrağı büyük oranda bankacılık sektörünün taşıdığını söylemek mümkündür. Burada 2019 yılına kadar Merkez Bankası ve sürecin tamamında genel hükümet borçlanmaları ihmal edilebilir düzeyde seyrederken, bankacılık sektörü 2008 krizinin ardından kısa vadeli borçlanma ivmesini arttırmıştır. Bilindiği üzere dış borçlarda kırılabilirlik kısa vadeli borçların

'çevrilmesi' sırasında gerçekleşmektedir. 2009 krizinin Türkiye ekonomisinde yarattığı olumsuz etki de vadesi gelen kredilerin yenilenmemesi, dolayısıyla anapara çıkışları nedeniyle gerçekleşmiştir (Boratav, 2015: 150).

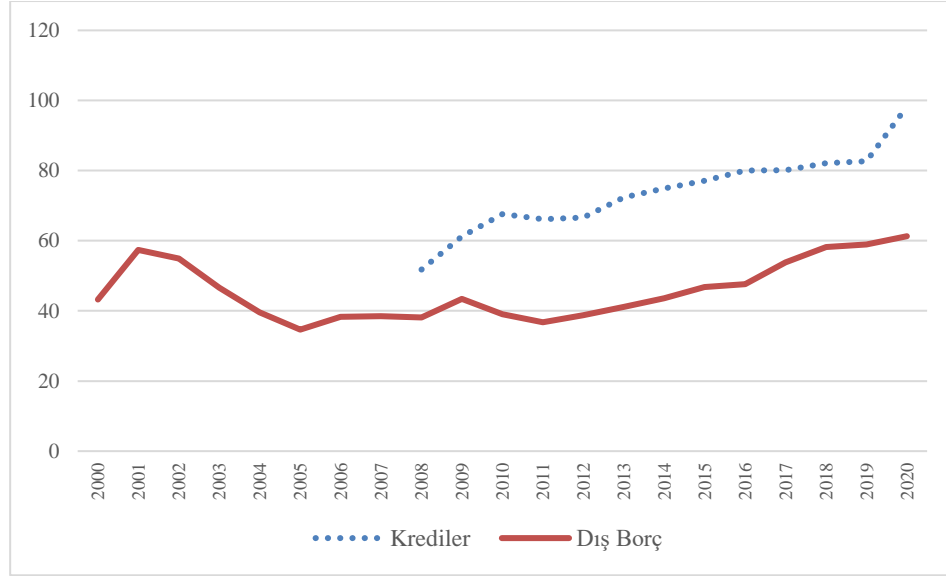
Şekil 3: Kısa Vadeli Dış Borç Stoku (Milyar ABD Doları)

Kaynak: TCMB

Benzer şekilde vade ayrımı olmaksızın toplam dış borcun gayri safi milli hasılaya oranına baktığımızda (Şekil 4) 2005 sonrasında hafif dalgalı ve sürekli bir artış eğilimi izleyerek milli gelirin %35'i düzeyinden 2020'de %61'i düzeyine tırmandığını görüyoruz. Bu artışın yarattığı baskı cari açık ile birlikte düşünüldüğünde, Türkiye ekonomisinin 2007 sonrasında dış kaynak ihtiyacının hızla yükseldiğini ve bunun da ekonominin kırılganlığını fazlasıyla arttırdığını söylemek mümkündür. Şaşırtıcı olmayacak şekilde bankacılık sisteminin yarattığı kredilerin milli gelire oranı da düzey olarak 2008'de milli gelirin yarısı kadar iken, dönemin sonunda milli gelirin yaklaşık %100'üne ulaşarak 12 yılda büyük artış göstermiş ve ucuz fon kullanımının yaratacağı tüm kırılganlıkları beraberinde getirmiştir.

Şekil 4: GSMH'nın Yüzdesi Olarak Dış Borç Stoku ve Krediler

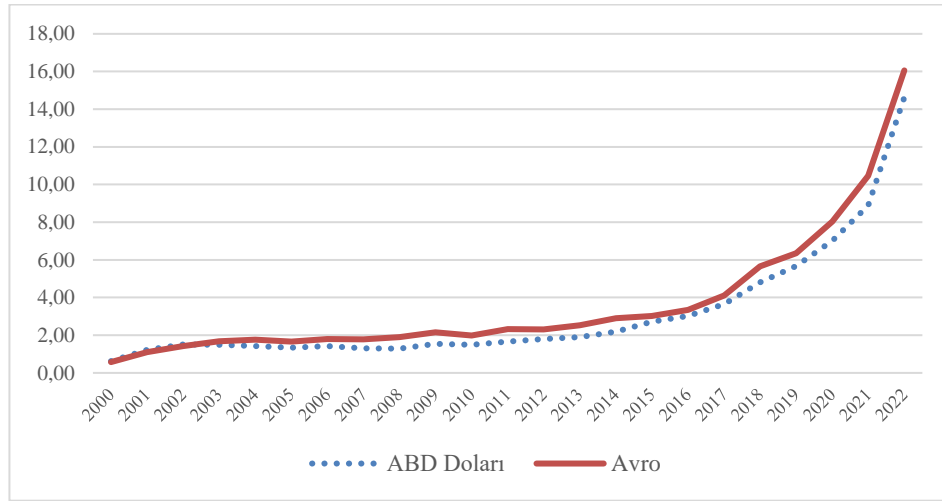
Kaynak: Dünya Bankası

Bir görüşe göre merkez kapitalist ülkeler 2000’li yıllarda ‘eksik talep sorunu’nu çözmek için ‘komşuyu yoksullaştırma’ politikasını kullanmaktadır. Akyüz’ün dikkat çektiği bu husus aynı dönemde Türkiye’nin değerli TL ile yoluna devam etmesi bakımından bizim için önemlidir: “Eksik tüketim nedeniyle ortaya çıkan talep ve işsizlik sorununa genellikle iki yoldan çözüm aranmıştır: İlki, finansal köpükler yaratarak harcamaları artırmaya çalışmak, ikincisi ise işsizliği ticaret fazlası yaratarak ihraç etmek, yani sorunu ‘komşuyu yoksullaştıran’ politikalar ile çözmek. ABD ve krizden sonra Çin bu yollardan ilkinde başvurmuş, Almanya 2000’li yılların tümünde, Çin ve Japonya da krize kadar ikinci yolu seçmiştir.” (2016: 22). Dolayısıyla Türkiye’nin uzun yıllar boyunca sürdürdüğü değerli TL politikası küresel kapitalizmin eksik talep sorunu bağlamında da değerlendirilir⁷. Şekil 5’te AKP’li yıllar boyunca nominal kurların ve Şekil 6’da TÜFE bazlı reel efektif döviz kurunun seyrini sunuyoruz.

7 Ticaret ve finans alanındaki genişlemeler eksik tüketim eğilimi dizginleyecek nitelikte olabilir. Ancak kredi ve borç mekanizmasının genişlemesi yapısal olarak bir çözüm üretmez ve sorunları derinleştirerek öteleyer (Karahanoğulları, 2008). Kapitalizmin yapısal krizinin nedeni eksik tüketim olmadığı için buna yönelik politikalar da çözüm değildir. Kapitalizmin krizinin nedeni konusunda farklı yaklaşımlar (eksik tüketim, aşırı üretim ve kar oranlarının düşme eğilimi gibi) için bkz. Eres (2016), Tonak (2017).

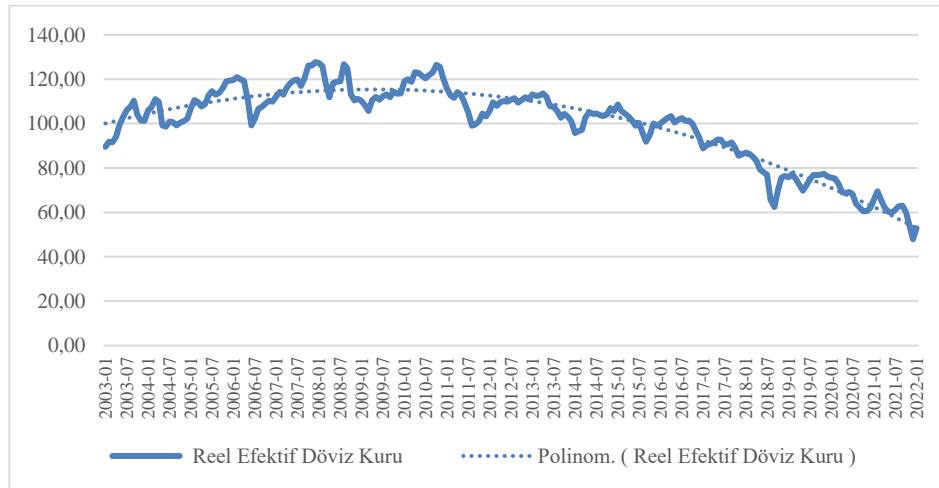
Görüldüğü üzere TL çok uzun yıllar boyunca ülkenin ticaret yaptığı başlıca paralar karşısında aşırı değerli bir seyir izlemiş ve bu politika tercihi, hem tüketim mallarında hem ara mallarda ithalat harcamalarının artışı teşvik edip, ihracatın birim fiyatlarını arttırarak yerli üretimin ithal ürünler karşısındaki rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir.

Şekil 5: Nominal Döviz Kurları, Alış

Kaynak: TCMB

Şekil 6: TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru, 2003=100

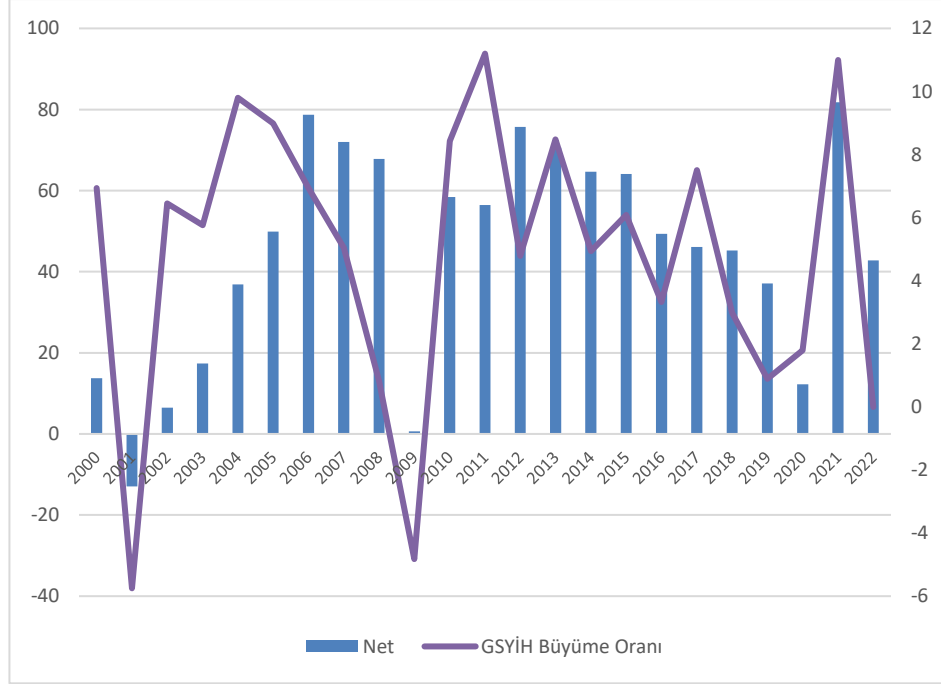

Kaynak: TCMB

Orhangazi'nin (2019a:115) belirttiği gibi "...sorun sadece sermaye çıkışları değildir. Sermaye girişlerinde yaşanacak artışlar da ekonominin dış yükümlülüklerini arttırarak bir süre sonra kırılganlık yaratabilir." Bu süreç şöyle özetlenebilir: Dış yükümlülüklerin artışına karşın, ülke içinde buna uygun olarak dış ticarete konu olan, döviz getirici sektörlerle yatırım yapılmıyorsa ve/veya sermaye girişleri nedeniyle döviz kurunun uzun süre sabit tutulduğu enflasyonist bir ülkede yerli para aşırı değerlenir. Aşırı değerli yerli para ise bir yandan ithalatta tüketici mallarına talebi arttırırken diğer yandan ara malları ve sermaye mallarına olan bağımlılığı arttırıcı etkiye neden olabilir. Ara malları ve sermaye ithalatına bağımlılık, tüketici malları ithalinden farklılaşır. Tüketim mallarına olan dış talebi kontrol altına almak, fiyatlara duyarlılığı ara ve sermaye malları bakımından daha yüksek olduğundan, görece olarak daha kolaydır. Buna karşın, ara ve sermaye malları ithalatı üretimin devamı bakımından kritik önem taşıdığından bunların kısa dönemde fiyatlara duyarlılığı neredeyse yoktur.

Bu tartışmada Türkiye ekonomisinin nerede durduğunu belirleyebilmek için Şekil 7'de net sermaye hareketleri ile milli gelir büyümesini karşılaştırıyoruz. Net sermaye hareketleri Boratav (2010) sınıflandırmasını esas alarak TCMB verileri ile hesaplanmıştır. Açıkça görüldüğü üzere Türkiye ekonomisinde sermaye girişleri ve geri dönüşleri ile bire bir uyumlu bir milli gelir artışı/ azalışı yaşanmaktadır. Dolayısıyla ilk bakışta, ülkenin dış kaynak girişlerine bağımlı bir büyüme rotasında ilerlediğini söylemek yanlış olmaz. Büyüme üzerindeki bu kısıtın neden olabileceği hususları hatırlatırsak ulusal ekonominin dünya ekonomisiyle eklemlenme biçimini de daha net bir biçimde ifade edebiliriz. Literatürde pek çok kez dile getirilen kanallar şunlardır: Dış sermaye girişleri, yarattığı talep artışları nedeniyle finansal varlık ve gayrimenkul fiyatlarını arttırır ve teminat olarak gösterilebilecek varlıkların artışına yol açtığı için borçlanma hacmini arttırır. İkinci olarak, dış sermaye girişlerinin yarattığı likidite bolluğu faiz hadlerini düşürerek borçlanmayı kolaylaştırıp kredi genişlemesini teşvik eder ve dolayısıyla ilk mekanizmayı da pekiştirir. Üçüncü olarak, bankacılık sektörünün faiz arbitrajı yapmak üzere doğrudan yurtdışından aldığı borçlar şeklinde gerçekleşen dış sermaye girişleri de toplam kredi kapasitesini arttırarak aynı işleyişe hizmet eder ve kırılganlığın daha da artmasına neden olur (Orhangazi, 2019a: 120; Calvo, Leiderman ve Reinhart,1993: 12-13).

Şekil 7: Net Sermaye Hareketleri (Milyar ABD Doları) ve Milli Gelir Büyümesi (Yıllık%)

Kaynak: TCMB

Ancak, tüm bunların dışında büyümeye yön veren sermaye girişlerine dair literatürde 'prematüre-sanayisizleşme' kavramı etrafında yapılan tartışmalara tekrar dikkat çekmeyi önemsiyoruz. Bahsi geçen tartışmada, sermaye girişleri, kısa vadeli ve oynak portföy yatırımları ve uluslararası kredi genişlemesinin, intikal ettikleri ülkenin üretim yapısını değiştirerek uzun vadeli makro ekonomik dinamikleri şekillendirdiği ileri sürülmektedir. Farklı yazarlarca 'finansal kaynak laneti', 'finansal Hollanda hastalığı' olarak da adlandırılan bu olgu şu mekanizmalarla gerçekleşmektedir: Sermaye girişlerinin artışı ve dış kaynaklı krediye ucuz erişim, iç piyasada tüketimi -ticarete konu olmayan malların görece fiyatlarını ticarete konu olan mallara oranla arttırarak- patlatmak suretiyle cari açığı kötüleştirir ve dolayısıyla yerli paranın nominal ve reel olarak değerlenmesine yol açar, kur oynaklığını arttırır ve uzun vadede reel yatırımları olumsuz etkiler (Botta, Yajima ve Porcile, 2021: 2-4). Diğer yandan ucuz yabancı para, yerli imalat sanayiinde kullanılacak ara malların iç piyasada üretilmesi ve bunun için yatırım yapılması yerine, yurtdışından satın alınmasını kolaylaştırdığı için yerli imalat sanayini zayıflatır, yani sanayi yatırımlarında bir derinleşme

beklenirken tersi bir durum oluşturur. Üstelik, finansal iştahın yüksek olduğu atmosferlerde yatırımlar reel sektörden finansal sektöre kaydığı için, toplam iktisadi faaliyetler içinde imalatın payı da zaten düşer. En kötüsü de, eğer bu yatırım ve tüketim davranışı kalıcılığa başlarsa ucuza yurtdışından borçlanarak yapılan yatırımların finansal sektörde bir şişkinlik yaratması ve finansal varlıkların fiyatlarındaki olası düşüşlerin borçların ödenememesine yol açması yani bir Minsky momentini yaşanması imkânlı hâle gelir (Botta, Yajima ve Porcile, 2021: 2-4).

Bu bölümde dünya ve Türkiye ekonomisindeki genel durum ve özel olarak finansal gelişmeleri kısaca sunduk. Eldeki verilere bakarak, daha önce belirttiğimiz çeşitli kesimlerce ‘başarılı’ addedilen ilk 10 yılın aslında çok da ‘başarılı’ olmadığını ve sonraki 10 yılda da bu ilk dönemin var olan çelişkilerinin ya da kırılma noktalarının artarak devam ettiğini görüyoruz. Verilerle de işaret ettiğimiz gibi bol ve ucuz dış kaynağa kolay erişim ülke parasını aşırı değerli bir rotaya sokarken, cari açığı kötüleştirmiş ve ihracatın ithalata bağımlılığını da pekiştirmiştir. Bunun sonucu olarak ekonomik büyümenin gerçekleşmesi dış kaynak girişlerine bağlı hale gelirken, olası terse dönüşlerin yaratabileceği kırılma noktası da artmıştır. İzleyen bölümde AKP iktidarının son 10 yılındaki başarısızlığın ise basitçe bir ‘komplo’ olmadığını doğrudan ve sadece resmi devlet kaynaklarına bakarak ele alıyoruz.

2. Beklenen Sonuç mu Komplo mu?

Bu bölümde AKP iktidarı döneminde yapılan Beş Yıllık Kalkınma Planlarını (bundan sonra Plan) ve bu planlar öncesinde plana girdi, politika önerileri sağlaması için toplanan İmalat Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporlarındaki (bundan sonra ÖİK) değerlendirilmeleri sunacağız. Planlar öncesinde çok sayıda ÖİK kurulmaktadır ancak imalat sanayinin bilgi-yoğun, yüksek teknolojiye sahip metallerin ortaya çıkmasında ve diğer sektörlerle yayılımında da merkezi rol oynaması ve dolayısıyla ülke ekonomilerindeki hem kalıcı ve sürdürülebilir büyümenin hem de uzun dönemde ülkelerin uluslararası işbölümündeki konumunun en önemli belirleyicilerinden biri olması (Taymaz ve Voyvoda, 2015) nedeniyle ve çalışmamızın kapsamı bakımından sadece imalat sanayi ÖİK Raporlarına değinilecektir.

AKP 9. Plan (2007-2013), 10. Plan (2014-2018) ve 11. Plan’ı (2019-2023) ve planlar öncesinde kurulan ÖİK’lerin bizzat kurucusu/hazırlayıcısı ve ‘uygulayıcısı’ olurken, 8. Plan’ın ise (2001-2005) son üç yılında iktidarda olmuştur.

2007 tarihli İmalat Sanayi ÖİK Raporu’nun (9. Plan dönemi için toplanmıştır) *2001’den Bugüne Geldiğimiz Yol* kısmını taşıyan değerlendirme bölümünde, 2002-2005 döneminde ara malı ithalatındaki yıllık ortalama %30

artışa dikkat çekilmiştir. Rapor çok yüksek orandaki bu artışı, “kısmen kurdaki değerlenmeden kaynaklansa da imalat sanayinin yapısal olarak küresel üretim sürecinin bir parçası haline gelmesi sonucu” olarak değerlendirir (ÖİK, 2007:38). Devamında ise “her ne kadar ileri teknoloji ürünlerin ihracatı yükseliyor olsa da bu durum imalat sanayi katma değerinin yapısında gözlenmemekte; ileri teknoloji ürünlerin katma değerinde herhangi bir artış yaşanmamaktadır” tespitini yapmakta ve bu durumun “orta ve yüksek teknoloji üretimin ithal ara girdiye bağımlılığının bir sonucu olarak ortaya çıktığını” belirtmektedir (ÖİK, 2007:42).

Rapor’un diğer bir önemli tespiti ise hızlı büyüme sağlayan imalat sanayi sektörlerinin büyüemeyenlere göre daha fazla ara malı ithal etmekte oluşudur. Rapor bunun uzun erimli bir sürece dönüşebileceği ve yapısal sonuçları olabileceği uyarısını da yapmaktadır (ÖİK 2007:43).

ÖİK 2007 Raporu’ndaki tespitlerin izlerini 9. Plan’da görmek mümkündür. Döviz kuruyla ilgili olandan başlayacak olursak;

...özellikle Almanya, Japonya ve Çin’in fazla vermeleri sonucunda ortaya çıkan cari işlemler dengesizliği diğer bir önemli risktir. Dış ticarete korumacı eğilimlerin güçlenmemesi için özellikle fazla veren Asya ülkelerinin pazarlarını dışarıya daha çok açmaları ve *paralarının değerini düşük tutma uygulamasından vazgeçmeleri önem kazanmıştır* (DPT, 2006:16, italikler eklenmiştir).

İlk bölümde gösterildiği gibi, küresel ölçekte ‘rakip’ ülkelerin ucuz yerli paralarına karşın aynı dönemde Türkiye kendi parasını ‘aşırı’ değerli tutmaktadır.

2001–2005 döneminde ihracatımız önemli ölçüde artmasına rağmen, YTL’nin değerlenmesi, özellikle Çin menşeli ucuz ürünlerin ithalatının artması, ihracattaki dönüşümün getirdiği ihracatın ithalata bağımlılığının artması ve petrol fiyatlarında yaşanan artışlar sonucunda dış ticaret dengesinde önemli açıklar oluşmuştur. (DPT, 2006:25).

Krizden önceki normal yıl kabul edilebilecek 2000 yılında imalat sanayi ithalatı 44,2 milyar dolardan, 2005’te 94 milyar dolara yükselmiştir. 9. Plan TL’nin değerlenmesi ile cari açık arasındaki negatif ilişkinin varlığına işaret ederken yukarıda değindiğimiz gibi, bunu ortadan kaldıracak bir önlem önerilmemiştir.

9. Plan’da Türkiye ekonomisinin uzun dönemli, yapısal denilebilecek tespitlere yer verilmekte, uzun dönemde ortaya çıkabilecek zayıflıklara işaret

etmekte ve ortadan kaldırılması yine uzun dönem (bir, iki ve hatta üç plan dönemi) gerektiren sorunları tespit etmektedir:

İmalat sanayiinin; teknoloji üretiminde yetersizlik, modern teknoloji kullanımının hızlı yaygınlaşmaması, nitelikli işgücü noksanlığı, yüksek katma değerli ürünlerde sınırlı üretim kabiliyeti, yeni gelişen sektörlerde yeterince yatırım yapılamaması, tesislerin üretim ve yönetim yapılarında iyileştirme ihtiyacı, yatırımcıların bilgiye erişimindeki zorluklar..., gibi hızlı gelişmeyi sınırlayan yapısal nitelikteki sorunları devam etmektedir (DPT, 2006: 42).

Bunu takiben 9. Plan ihracat içinde orta ve yüksek teknoloji ürünlerin imalat sanayi ve ihracattaki payının artışına dikkat çekerken, bunlardaki yüksek oranda “ithal girdiye bağımlılık nedeniyle katma değer artışı beklenen düzeyde gerçekleşmemektedir” tespiti yapmaktan da geri durmaz (DPT, 2006: 43).

Dolayısıyla 2007-2013 dönemini kapsayan 9. Plan ve ilgili ÖİK 2007 Raporunda, 2001-2005 dönemi Türkiye imalat sanayi için yapılan değerlendirmelerden öne çıkanları üç başlık altında toplamak mümkündür. i) Türkiye imalat sanayinde ithal girdiye bağımlılığın artması biçiminde bir dönüşüm gerçekleşmekte, ii) Dış fazla veren ülkeler -Çin, Almanya, Japonya başta olmak üzere- paralarını değersiz tutarken TL aşırı değerlidir ancak buna bağlı cari açık artmasına rağmen bunun finansmanında bir sorun yoktur, iii) Orta ve yüksek teknoloji imalat sanayinde ithal ara malına bağımlılık yüksektir.

Belirttiğimiz gibi, her Plan öncesi ÖİK kurulmakta ve gerek planlarda gerekse bu komisyonlarda bir önceki dönem(ler)in değerlendirmesi yapılmaktadır. Dolayısıyla önceki dönem(ler)e ilişkin değerlendirmeler, bir nevi söz konusu Plan dönemindeki başarı ya da başarısızlığın derecesini de göstermektedir.

10. Plan'ın İmalat Sanayinde Dönüşüm ÖİK Raporu'ndaki (bundan sonra ÖİK 2014) 2007-2013 yıllarına ilişkin değerlendirmelerini aktararak, söz konusu maksadın hâsıl olup olmadığına yönelik tespitler yapmak mümkündür. Rapor daha ilk sayfasında şu tespitleri yapmaktadır:

Türkiye son dönemde bölgedeki pazarlara açılmada gösterdiği başarıyı imalat sanayiinin yapısını dönüştürmede gösterememiştir. Türkiye'nin son 10 yıldaki [2003-2013] ihracat artışında üretim yapısından ziyade coğrafi avantajının etkisi bulunmaktadır. Rekabet gücünü büyüme hızı ve görece fiyatları düşük olan sektörlerde arttıran Türkiye, sektör yapısındaki olumsuzluğa rağmen, hem geleneksel pazarlarının büyüklüğü hem de yükselen pazarlara yönelmedeki başarısı sayesinde ihracatını hızla arttırabilmiştir (ÖİK, 2014:xiii).

AKP iktidarının ufkunun ne kadar geniş olduğunun bir göstergesi olarak sunulan “2023 Hedefleri”ne 2014 yılından itibaren ÖİK raporlarında ve Planlarda yer verildiğini görüyoruz. Söz konusu hedefler; Türkiye’nin ilk 10 büyük ekonomi içinde yer alması, 2 trilyon dolar milli gelir, 500 milyar dolar ihracat ve kişi başına 25000 dolar gelire ulaşması biçimde özetlenebilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, sürdürülebilir ve yüksek oranlı büyümenin temel belirleyicilerinden biri imalat sanayidir ancak ÖİK 2014 Türkiye’nin rakiplerinin önüne geçmek bir yana, sürdürülebilirlik bakımından çok zayıf durumda olduğunu tespit etmekte ve dış ticarete konu olmayan bir sektörün -inşaat- orantısız genişlemesinin yaratabileceği tehlikelere işaret etmektedir (ÖİK 2014:4). Öyle ki, Türkiye’nin imalat sanayindeki performansı ile benzer ülkelerin önüne geçmesi imkânlı görünmezken, dünya ekonomisinde o yıllardaki konumunu koruyabilmesinin dahi tehlikede olduğu ileri sürülebilir (ÖİK, 2014:8).⁸

Dünya ekonomisiyle entegrasyona da dikkat çeken Rapor, imalat sanayinin özellikle AB firmalarının üretim zincirlerine eklenmiş olmasına rağmen yüksek teknoloji ürün üretme kapasitesine kavuşamadığını ancak coğrafi konumunu iyi kullanarak ihracatta artış sağladığını belirtir (ÖİK, 2014:17-20).

Rapor Türkiye’nin dünya ekonomisine entegrasyonu konusunda “yüksek katma değerli aşamalara gelişmiş ülkeler hakim olurken Türkiye ve benzeri ülkeler düşük katma değerli aşamalarda üretim yapmakta” tespitini yapmaktadır. Dahası Türkiye’nin son yıllarda (2014) hızla gelişmesine rağmen dünya ekonomisinin daha hızlı dönüşüm geçirdiğini belirtmekte ve ihracatın ithalata bağımlılığına ve buna bağlı olarak yurtiçinde üretilen değere önem verilmesi gerektiği yazmaktadır. Değer zincirlerine yüksek değer üreterek katılmanın önemi vurgulanmaktadır (ÖİK, 2014: 20-21). Daha sonra da eğitim, kamu alımları, Ar-Ge politikalarının imalat sanayinin yüksek katma değerli, yenilikçi ve yüksek teknoloji bir yapıya kavuşmak için nasıl şekillenmesi gerektiği konusunda önerilerde bulunmaktadır.⁹

10. Planda beklenebileceği gibi, ÖİK 2014’ün tespitlerine paralel saptamalar söz konusudur. Plan, bu paralel tespitlerin yanı sıra düşük tasarruf oranına ve bunun artırılması gerekliliğine vurgu yaparak, dış kaynak

8 ÖİK 2007 Raporundaki imalat sanayiindeki düşük teknolojiye dayalı yapısal zayıflık saptaması benzer biçimde ÖİK 2014 Raporunda da mevcuttur (ÖİK, 2014:10).

9 ÖİK 2014 Raporu’na eleştirel açıdan bakıldığında (dünya kapitalizminin tekelci yapısı, var olan kurumsal yapılar ve serbest ticaret ideolojisi kabulleriyle çevrenin buna eklenme ve hiyerarşik iş bölümünü değiştirebilme kapasitesi, bölüşüm sorunu vb.) eksiklikler olmakla birlikte Türkiye ekonomisinin imalat sanayinin mevcut (o günkü) durumuna ilişkin tespitlerine katılmak mümkündür.

bağımlılığının azaltılması gerektirdiğini belirtir ve ekler: “Ani sermaye hareketleri bu ülkelerin döviz kurları ve cari dengeleri üzerinde risk oluşturmakta ve ekonomide istikrarsızlığa yol açabilmektedir.” (Kalkınma Bakanlığı, 2013:7)

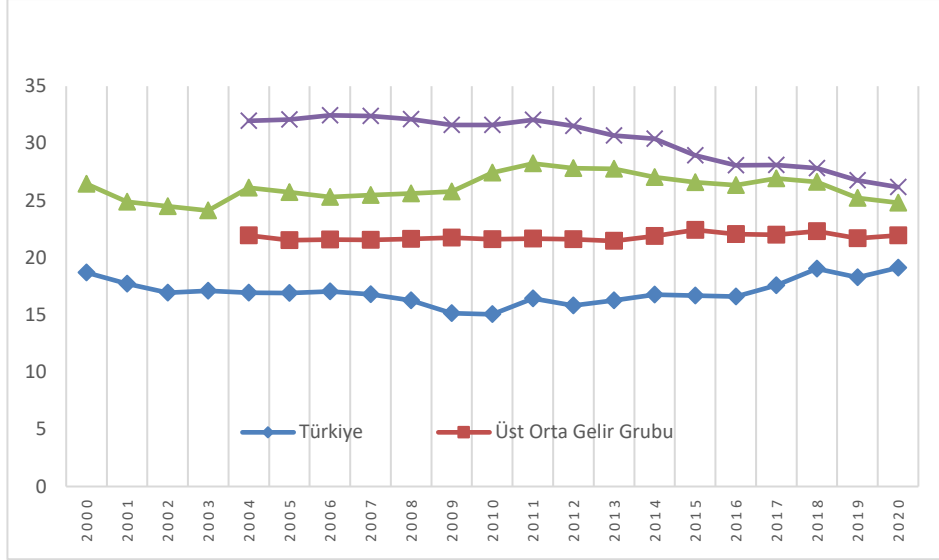
Dolayısıyla, 10. Plan ve ilgili ÖİK Raporu’nun imalat sanayiine yönelik 2014 yılında yaptıkları değerlendirmelerin 2007 yılından önemli ölçüde farklılaştığını söyleyemeyiz. Hemen hemen aynı zayıflıklara dikkat çekmektedir. Ancak 2014 yılında erken sanayisizleşme tehlikesi, düşük tasarruf oranı ve ani sermaye hareketlerinin döviz kurları, cari denge ve ekonomik istikrarsızlık tehlikelerine karşı uyarı yapılmaktadır. Bir önceki Rapor ve Plan’daki 2001 sonrası hızla artan cari açığın GSYİH’ye oranının sorun yaratmadığı ve ‘kaliteli’ dış finansman söyleminden vazgeçildiği söylenebilir.

Son olarak 11. Planı (2019-2023) ve ona ait olan 2018 imalat sanayi ÖİK Raporu’nu inceleyeceğiz. Ancak bu Rapor’a değinirken, işaret edilen konulara dair Dünya Bankası verilerini kullanarak karşılaştırmalı bir analiz yürüteceğiz. Böylece bir yandan AKP hükümetlerinin yaklaşık yirmi yıldaki performansının bir değerlendirmesini verirken diğer yandan da dünya ekonomisindeki yerini ortaya koymaya çalışacağız.

Öncekilere benzer biçimde, imalat sanayinin, sürdürülebilir büyüme ve teknolojinin geliştirilmesine ve yaygınlaşmasına yaptığı katkılar bakımından ülkelerin gelişmesindeki önemli rolüne değinerek başlayan Rapor’da, 2023 Hedefleri için söz konusu sektörün taşıdığı önemin altı çizilmektedir (ÖİK, 2018:1). Sanayileşmeyi 4 aşamaya ayıran Rapor, Türkiye’nin bu aşamaların ikincisinde olduğunu belirtmektedir (ÖİK, 2018:1-7).

Dünya Bankası sınıflandırmasına göre, Türkiye’nin dahil olduğu kişi başına GSYİH 4096-12695 ABD doları arasındaki ülkeler yukarı-orta gelirlidir. Şekil 8’de görüleceği gibi, Türkiye’de imalat sanayiinde yaratılan katma değer GSYİH içindeki payı kendi sınıfının ortalamasından 2010 yılına kadar uzaklaşmıştır ve sonrasında görece bir iyileşme kaydetmiş olsa da ortalamanın altında seyretmeye devam etmiştir. Bir başka deyişle AKP’nin ‘başarılı’ ilk on yılında azalma kaydetmiştir.

Şekil 8: GSYİH'nin Yüzdesi Olarak İmalat Sanayi Katma Değeri

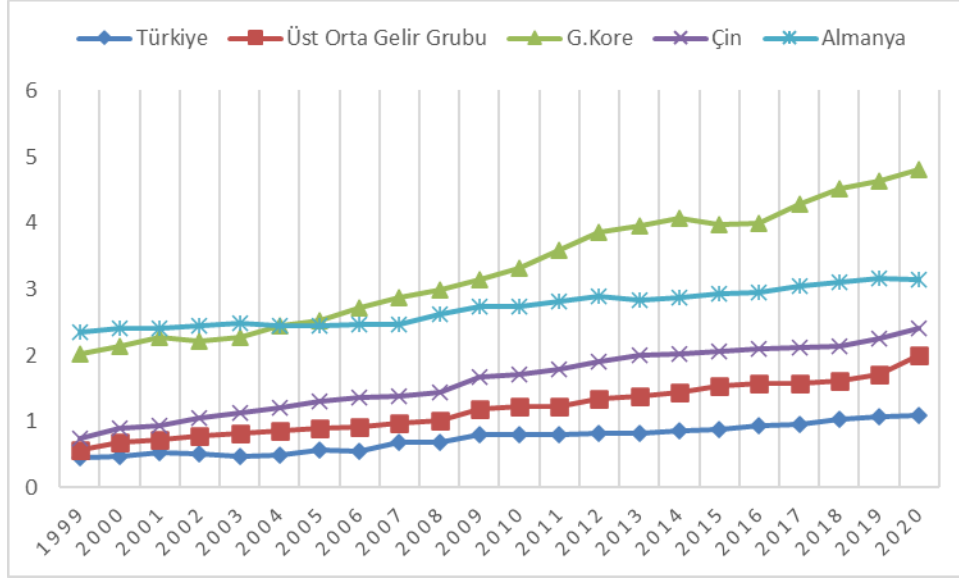

Kaynak: Dünya Bankası

2002 yılında %16.9 olan bu oran 2010 yılında %15.05 düşmüştür. 2020 yılında %19.1'e yükselmiş ancak kriz öncesi normal yıl kabul edilebilecek olan 2000 yılındaki %18.7'nin üzerine toplam 20 yılda %1 dahi çıkamamıştır. Bunun yanı sıra toplam imalat sanayinde yaratılan değer içinde orta ve yüksek teknolojili ürünlerin oranı düşüktür ve bu oran AKP'li yıllarda önemli bir değişim göstermemiştir. 2003 yılında imalat sanayinde yaratılan değer %31,08'i orta ve yüksek teknolojili ürünlerden gelirken, bu oran 2013'te %31,2, 2019'da ise %33,7'dir.

ÖİK (2018:95) Raporu imalat sanayinin yapısındaki zafiyete işaret ettikten sonra, imalat sanayinin uluslararası iş bölümünde üst sıralara çıkabilmesi ve sürdürülebilir büyüme için gerekli olan Ar-Ge harcamalarının kompozisyonuna da dikkat çekmektedir. Türkiye'nin Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ye oranı artsa da orta ve düşük teknolojili alanlarda yapılan harcamalar hala önemli bir paya sahiptir. Toplam Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ye oranı AKP'li yılların tamamında artmıştır. Ancak burada da kendi sınıfının ortalaması 2020 yılında yaklaşık %2 iken Türkiye'de yaklaşık %1'dir. Güney Kore, Çin Almanya karşısında ise söz konusu ülkelerinin GSYİH'lerinin büyüklüğü de dikkate alındığında bir hayli geridedir.

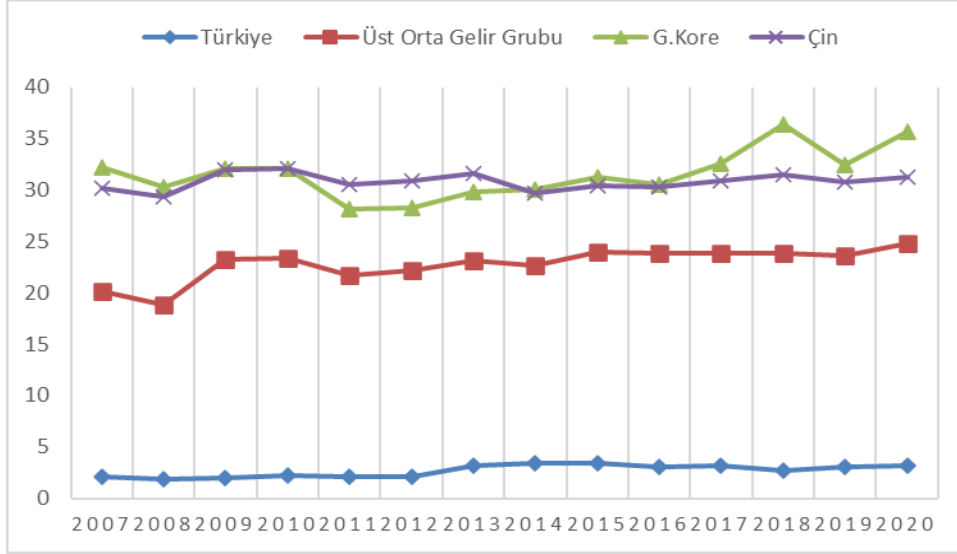
Şekil 9: GSYİH'nin Yüzdesi Olarak Ar-Ge Harcamaları

Kaynak: OECD (2022)

İmalat sanayiinin değerlendirilmesi gereken bir diğer boyutu, ihracat performansıdır. Yüksek teknolojlili ürünlerin toplam imalat sanayi ihracı ve toplam ihracattaki oranı önemli kabul edilen göstergelerden bir tanesidir. Bu oranın yüksek olması ve/veya giderek yükselmesi söz konusu ülke için sürdürülebilir büyüme bakımından olduğu gibi uluslararası iş bölümündeki yeri açısından da önemlidir. Rapor bu konuda Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde imalat sanayi ürünlerinin teknolojik kompozisyonunda 2007 yılından bu yana önemli bir ilerleme olmadığını belirtmektedir (ÖİK, 2018:59).

Şekil 10: Toplam Mal İhracatında Yüksek Teknolojili Malların Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası

Türkiye’de toplam mal ihracatındaki yüksek teknoloji malların oranı 2007 yılında %2.1 iken 2020 yılında %3.1’e yükselmiştir. Ancak Şekil 10’dan görüleceği gibi, kendi sınıfı olan yukarı- orta gelirli ülkeler ortalamasının neredeyse kıyas kabul etmez biçimde altındayken, söz konusu artışın bir konum değiştirmeyi sağlayabileceğini ummak bile zordur. Ayrıca rapor altını çizerek şu tespiti yapmaktadır:

Türkiye’deki mevcut sanai üretim yapısı uzun vadede ekonomik açıdan sürdürülebilir değildir. Ülkemizin ihracatının neredeyse tamamı sanayi ürünlerinden oluşmaktayken sanayi sektörümüzün ithal bağımlılığı da çok yüksek seviyelerdedir... **Uluslararası makro seviyedeki karşılaştırmalar da imalat sanayii açısından Türkiye’nin alması gereken mesafeyi ortaya koymaktadır.** Türkiye, dünyanın en büyük 17. Ekonomisi olduğu halde, kişi başına gelirde dünyada 64, kişi başına sanai katma değer üretiminde ise 46. sıradadır (ÖİK, 2018:147, vurgular aslındadır.)

11. Plan da ÖİK 2018 raporuyla benzer şekilde orta ve orta yüksek teknoloji sektörlerin imalat sanayii ihracatı içindeki payının (2013’te %34,6’dan 2018’te %39,6’ya) artmasını olumlarken, dünya ticareti içinde bu sektörlerin oranının %60 olduğuna işaret etmektedir. Aynı aralıkta yüksek

teknolojili ürün ihracatı ise %3,1 ve %3,2 olarak gerçekleşmiş ve bir anlamda yerinde saymıştır (SBB, 2019: 21).

AKP'nin komplo söyleminin bileşenlerinden ikisi Gezi Olayları ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'dir. 2013 Haziran'ındaki gezi olaylarına incelediğimiz metinlerde atıf yapılmaz. Ancak 11. Planda 2016 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne "menfur darbe girişiminin yurt içi ekonomik aktivite üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla" 2014-5 yıllarında sıkılaştırılan maliye politikasının aktif biçimde kullanıldığı ifade edilir (SBB, 2019: 20-21).

Ele aldığımız Planlarda ve ÖİK Raporlarında komplo söyleminin dışında imalat sanayinin içinde bulunduğu zayıf yanların tespit (itiraf) edildiğini söyleyebiliriz.

3. İşçi Sınıfının Payına Düşen

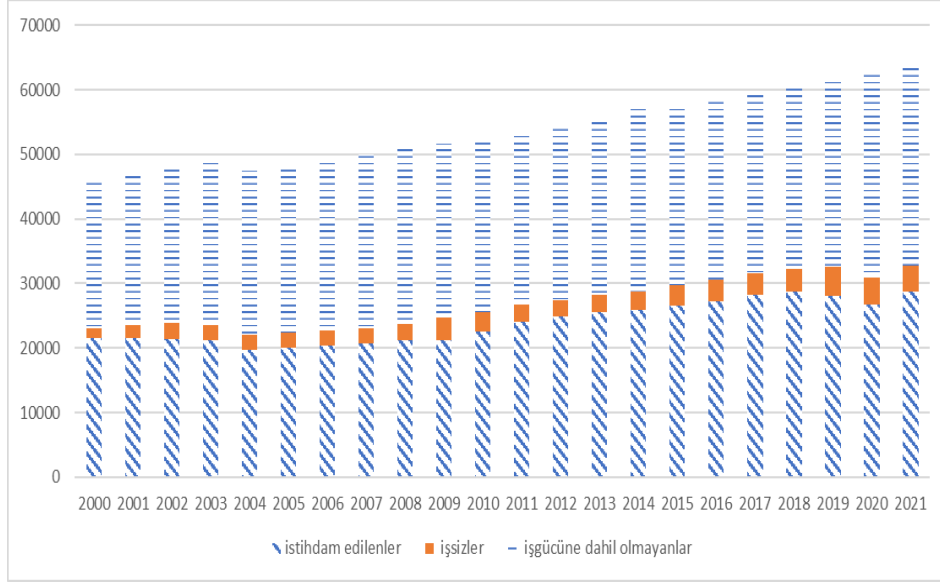
Giriş bölümünde belirttiğimiz IMF programının işçi sınıfını baskılamayı hedefleyen düzenlenmeleri de AKP iktidarı tarafından tereddütsüz yerine getirilmiştir. Bu kısımda istihdam, işçileşme ve ücret paylarının seyrine odaklanarak AKP hükümetleri döneminde bu 'başarı' hikayesinin işçi sınıfı üzerindeki etkilerini göstermeye çalışacağız.¹⁰

2002 yılında 48 milyon 41 bin olan çalışma çağındaki nüfus 2021 yılında 63 milyon 704 bine ulaşmıştır. 2002 yılında çalışma çağındaki nüfusun 21 milyon 314 bini istihdam edilmekteyken işsiz sayısı 2 milyon 464 bin idi (İşgücüne Katılma Oranı-İKO %49.9). 2021'e geldiğimizde çalışma çağındaki nüfusun 28 milyon 797 bini istihdam edilirken 3 milyon 719 bin kişi işsizdir (İKO %51.4). 21 yıllık süreçte 'yüksek' büyüme oranlarına karşın yeterince istihdam yaratılmadığı görülmektedir.

İşgücünü oluşturan istihdam edilenler ve işsizlerin dışında çalışma çağındaki nüfusun %48.6'sı yani yaklaşık 31 milyon kişi ise işgücüne dahil değildir. Resmi istatistiklere göre ne istihdamda ne de işsiz olanların %70'i (21 milyon 512) ise kadındır (TÜİK, 2021).

10 2000li yıllarda burada ayrıntısına giremeyeceğimiz işçi sınıfı aleyhine, örneğin esnekliği yasal hale getiren 2003 tarihli 4857 sayılı İş Kanunu gibi pek çok temel yasal düzenleme yapılmıştır.

Şekil 11: İşgücü İstihdam İşsizlik

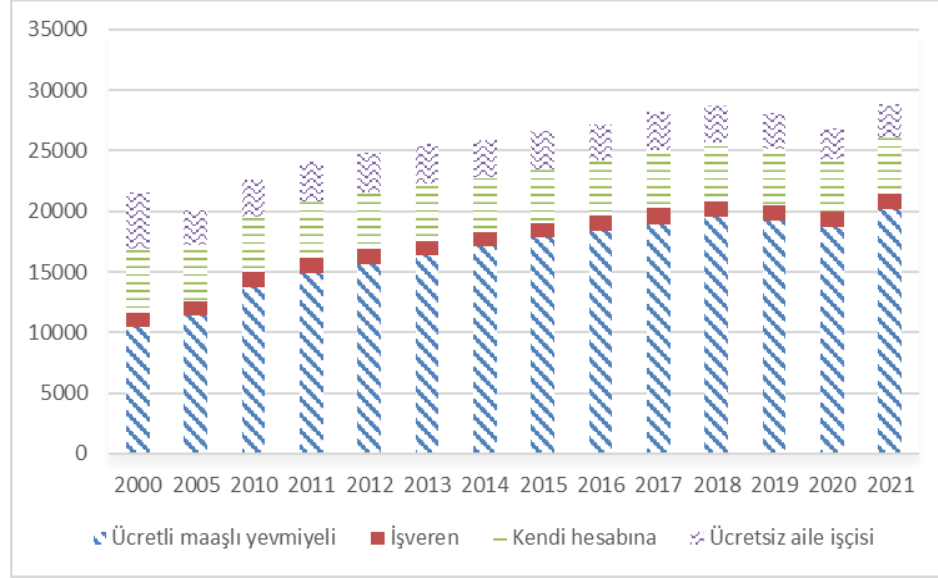

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri

AKP hükümetleri döneminde yüksek büyüme oranlarının yaşandığı dönemler de dahil olmak üzere işsizlik oranları azalmamış, 2002 yılında işsizlik oranı %10.3 iken 20 yıl boyunca %9.2'nin altına düşmemiş ortalaması ise %11.6 olarak gerçekleşmiştir. 'Lale devri' olarak adlandırılan yılların ortalaması ise %10.7'dir. Bu yüksek oranlar son bir ay içinde iş aramamış olanları ve iş aramaktan vazgeçen umudu kırılmış işsizleri de kapsamamakta dolayısıyla gerçek işsizliği tam olarak yansıtmamaktadır. TÜİK son yıllarda potansiyel işsizlik ve atıl işgücü oranlarını hesaplamaktadır. Bu hesaplamalara göre 2014 yılında işsizlik oranı %9.9 atıl işgücü oranı %17.4 iken 2021 yılında bu oranlar sırasıyla %12 ve %24.4'e ulaşmıştır. İşsizlik ve atıl işgücü oranları kadınlarda (%14.7 ve %31.6) ve gençlerde (%22.6 ve %43) çok daha yüksek oranlara ulaşmıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta, işsizlerin içinde bir yıldan uzun süredir işsiz olanların (uzun süreli işsizliğin) oranının bu dönem boyunca artması ve kronik hale gelmesidir. Son yirmi yılın ortalaması %27, 2021 yılı için %31'dir.

Diğer taraftan son 20 yıllık dönem en hızlı işçileşme dönemidir. Esas geliri ücret olanların sayısı 20 milyona ulaşmıştır.

Şekil 12: İşteki Durumuna Göre İstihdam Edilenler

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri

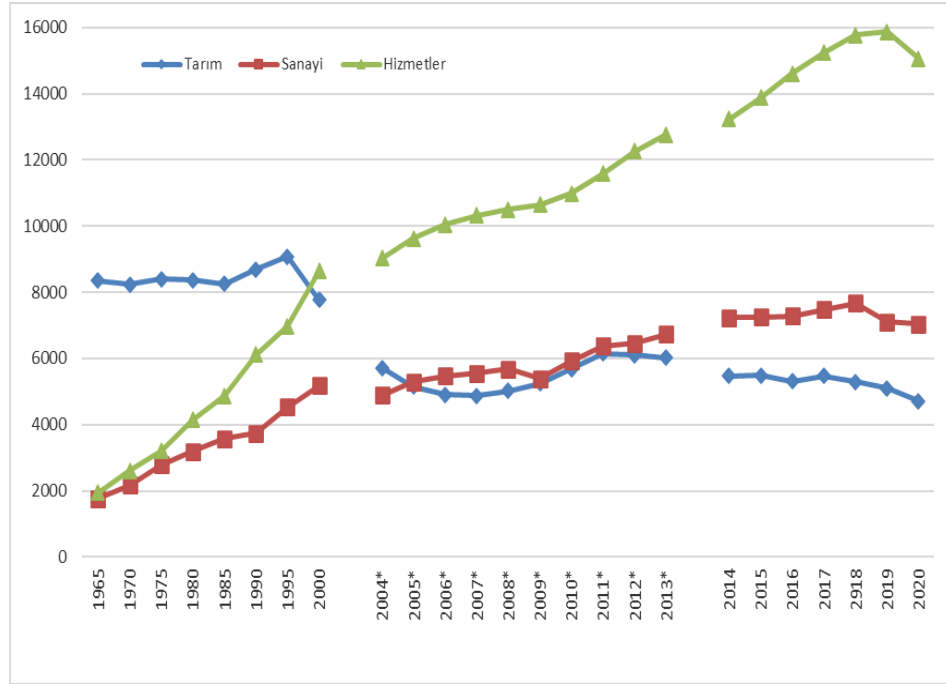
Türkiye’de işçi sınıfının temelini oluşturan ücretli, maaşlı yevmiyeli emeğin toplam istihdam içindeki payı geçmiş yıllar boyunca sürekli artma eğiliminde olmuştur ancak özellikle son 20 yılda bu artış eğilimin hızlandığı görülmektedir. Toplam istihdam içerisinde ücretli, maaşlı ve yevmiyeli kesimin oranı 2000 yılında %48.6 iken 2010 yılında %60.9’a çıkmış ve 2020 yılı itibarıyla %69.8’e ulaşmıştır. Bu ana eğilim 2000li yıllarda ücretlileşme sürecinin hızlandığına, büyük bir mülksüzleşme ve proleterleşme dalgası yaşandığına işaret etmektedir (Orhangazi, 2019b; BSB, 2015; Bahçe ve Köse, 2019b; Kurtulmuş, Tanyılmaz ve Kaygısız, 2014) ¹¹.

Bu hızlı işçileşme istihdamın sektörel dağılımındaki değişimden de etkilenmiştir. Tarımsal istihdamın 2000’li yıllarda azalma hızı artarak toplam istihdam içindeki payı 2007 yılında %23.5’e düşmüş 2008 yılı ile birlikte 4 yıllık bir artıştan sonra düşüş eğilimi devam etmiş ve 2020’de %17.6 ile tarihinin en

11 Bahçe ve Köse (2019b: 261) özellikle köylülük ve küçük üreticilikte hızlı ve radikal bir çözülmenin Türkiye’nin sınıf haritasının “sermaye ve emek” ekseninde kutuplaşmasına aracılık ettiğini belirtmektedir. Detaylı bir sınıf haritası için bkz. Savran (2008).

düşük seviyesine ulaşmıştır¹². Tarımsal istihdamdaki bu düşüş hizmetler sektöründe bir artışla karşılanmış, sanayide istihdam edilenlerin oranı ise 2000'li yıllar boyunca neredeyse %26 civarında sabitlenmiştir.

Şekil 13: İstihdamın Sektörel Dağılımı

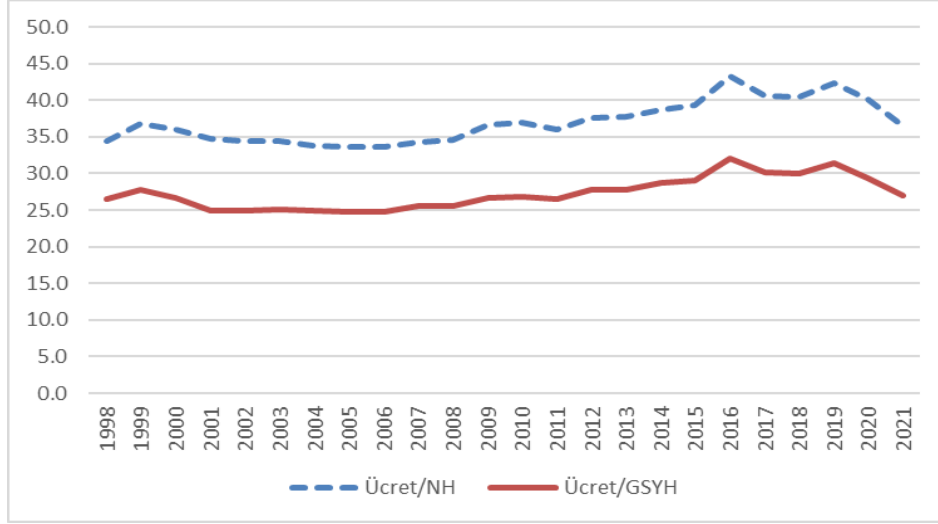
Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri

Peki, işçi sınıfı son 20 yılda söz konusu 'başarı' hikâyesinden ne kadar pay almıştır? Ya da bu başarı hikâyesindeki payı nedir?

Ücretlilerin milli gelirden aldığı payın seyrine baktığımızda hem net hasıla içinde hem de GSYİH içinde ücretlerin payının 2007 yılına kadar düştüğünü 2007'den 2016'ya kadar yükselme eğiliminde olduğu 2016'dan sonra tekrar düşmeye başladığı (2019 hariç) görülmektedir.

12 2001 krizi sonrası devreye sokulan IMF yönetimindeki ekonomi programıyla devam ettirilerek tarımsal destek politikalarının ve destek alımlarının yeniden düzenlenmesi, tarım ürünlerinin dış rekabete açılması, özelleştirmeler ve benzeri politikalar tarımsal istihdamın önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur (Boratav, 2018: 272; Oyan, 2022; Orhangazi, 2019b).

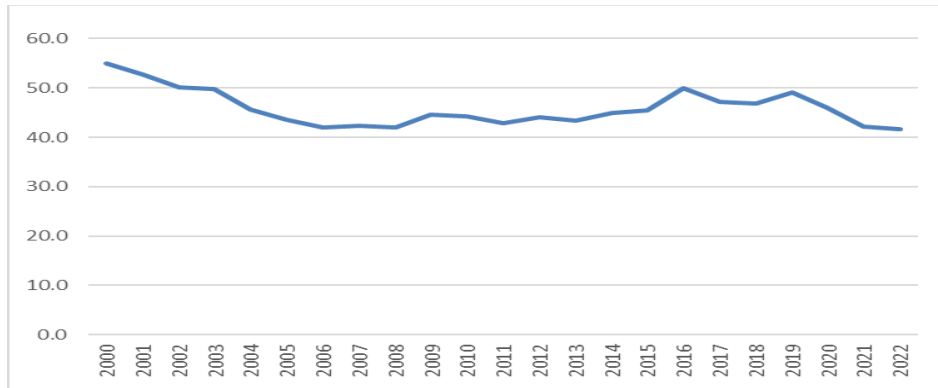
Şekil 14: Ücretlerin Payı

Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

Emeğin toplam gelirden aldığı paya bakmanın bir yolu da AMECO'nun ücret maaş yevmiye gelirlerine 'kendi hesabına çalışanlar'ın gelirlerinin bir bölümünün 'itibari ücret' olarak eklenmesi yoluyla hesapladığı 'uyarlanmış ücret payları'na bakmaktır. Bu payın emek payı olarak yorumlanabileceği belirtilmektedir (BSB, 2015:141). Bu hesaplama göre emekçilerin payı 2013 yılına kadar düşmüş 2013-2016 yılları arasında yükselmiş 2016'dan sonra (2019 hariç) tekrar düşüş eğilimine girmiştir.

Şekil 15: Emeğin Toplam Gelirden Aldığı Pay

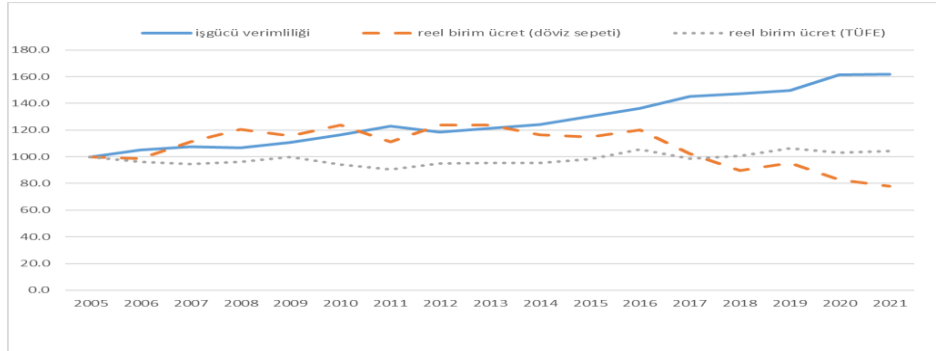

Kaynak: AMECO (2022) verilerinden hesaplanmıştır.

Ücret payı tek başına milli gelirin tümünü kapsayan sınıfsal bölüşümü göstermez. Reel ücretler ile emek veriminin zaman içindeki seyri, katma değer içinde reel ücret ve gayrisafi kar paylarının değişim yönünü verir. İki endeksin zaman serilerinden oluşan makasın hareketi sık kullanılan bir bölüşüm göstergesidir (BSB, 2015:142). BSB'nin farklı veri kaynaklarını kullanarak hesapladıkları serileri karşılaştırarak ulaştığı sonuçlara göre; 2002-2013 yılları arasında bu makas açılmış ve işçilerin katma değerden aldıkları pay aşınmıştır. AKP'nin ilk beş yılı kârlar açısından bir altın çağ olurken ücret verim makası açılmıştır. 2008-2013 yılları arasında ise en azından ücretler aleyhindeki eğilimin frenlendiği bir dönemdir (BSB, 2015).

Şekil 16'da görüldüğü gibi imalat sanayi için bizim yaptığımız hesaplamalara göre¹³ de 2005-2020 yılları arasında verimlilik endeksi ile TÜFE bazlı reel ücret endeksi arasındaki makas (2008-2009 yılları hariç ki bu verimlilik endeksindeki düşüşten kaynaklanmaktadır) açılmıştır. 2015 yılına kadar aradaki makasın nispeten korunduğu ancak 2015'den sonra tekrar açıldığı görülmektedir¹⁴. Başka çalışmalar gibi Merkez Bankası'nın hesaplamaları da benzer sonuçlara işaret etmektedir (Akküngüz vd., 2019; Yükseler, 2021).

Şekil 16: İmalat Sanayiinde İşgücü Verimliliği ve Reel Birim Ücret Endeksleri (2005=100)

Kaynak: TÜİK ve Merkez bankası verilerinden hesaplanmıştır.

13 İşgücü verimliliği ve reel birim ücret endekslerinin hesaplanmasında TÜİK'in sanayi üretim endeksi ve işgücü girdi endeksleri kullanılmıştır.

$$\text{İşgücü Verimliliği} = \text{Üretim Endeksi} / \text{Üretimde Çalışılan Saat Endeksi}$$

$$\text{Reel Birim ücret} = \text{Brüt ücret endeksi} / \text{üretim endeksi} / \text{döviz kuru sepeti endeksi.}$$

TÜFE Merkez Bankası. Döviz Kuru Sepeti (0,5\$ + 0,5 Euro)

14 2015 yılı ortasından itibaren sanayi üretimi artarken çalışılan saatler azalmış dolayısıyla işçiler daha yoğun çalıştırılarak saatlik işgücü verimi artmıştır (Yükseler, 2021).

Diğer taraftan döviz sepeti bazlı reel birim ücret endeksine baktığımızda 2013 yılına kadar verimlilikle birlikte hareket ettiğini ancak 2013 yılından sonra bu ilişkinin kopmaya başladığı ve özellikle 2016 yılından itibaren dolar ve Euro kuru endeksleri, TÜFE ve Yİ-ÜFE endekslerinin üzerinde seyretmeye başlamasıyla ve döviz sepeti bazlı reel birim ücret endeksi daha da düşerek verimlilik endeksi ile arasındaki makas hiç olmadığı kadar açılmıştır.

Son 20 yıllık dönemde imalat sanayiinde verimlilik artarken işçi sınıfının bundan pay almadığı görülmektedir. Peki, bu nasıl gerçekleşmiştir? Bu yazıda konumuz işgücü piyasalarını derinlemesine analiz etmek değil AKP hükümetleri boyunca bir ‘ekonomik başarı’ söz konusu olup olmadığı, var ise bunun nasıl ve/veya neye rağmen gerçekleştiğidir. Son yirmi yıllık dönem Türkiye tarihinde en hızlı işçileşme dönemidir. Ücretle çalışanların büyük bölümü (%57) asgari ücretle ve asgari ücret civarında ücretlerle çalışmaktadır (DİSK-AR, 2021). 20 yıllık süreçte resmi istatistikler kayıt dışılığında bir azalma gösterse de çalışanların hala yarıya yakını kayıt dışı çalışmaktadır¹⁵. Sayısı bir milyon olarak tahmin edilen Suriyeliler başta olmak üzere göçmen işçiler kayıt dışı, düşük ücretlerle, kötü çalışma koşullarında ve uzun çalışma saatleri ile çalıştırılmaktadır. Göçmen işçiler ile yerli işçiler arasında ortak mücadele pratiği olmadığı gibi sendikaların da bu işçilere yönelik herhangi bir politikası henüz yoktur. Kadınların hâlâ yarısının işgücü dışında kalmaları ve istenildiği takdirde işgücü piyasasına çekilecek artı emek gücü oluşturmaları ve bu arada evdeki yemek, temizlik, çocuk yaşlı ve engelli bakımını üstlenerek yeniden üretim alanının maliyetini devlet ve işverenler açısından azalmasını sağlamaktadır. İşverenlerin işçi sağlığı iş güvenliği önlemlerini alma maliyetlerinden kaçınmasına, iş kazaları ve iş cinayetleri ‘fitrat’ olarak değerlendirilerek en hafif tabirle ‘göz yumulmaktadır’¹⁶. Sendikalaşma engellenmeye çalışılmış ancak hükümet tarafından ‘makbul’ sendikaların örgütlenmesi teşvik edilerek sendikalı işçi sayısında ‘yapay’, ‘hormonlu’ bir artış sağlanmıştır (Kaygısız 2020). Grev ertelemeleriyle grevler fiilen yasaklanmış hatta OHAL döneminde OHAL’in nasıl işverenlere yararına olduğu bizzat cumhurbaşkanı tarafından dile getirilmiştir¹⁷. Bu yasaklamalara karşın 20 yıllık dönemde işçiler çalışma

15 Neredeyse her 5 ücretliden biri (%18) ve ücretsiz aile işçilerinin neredeyse tamamı (%93), kendi hesabına çalışanların yarısından fazlası (%68) kayıt dışı çalıştırılmaktadır (TÜİK İşgücü veri tabanı).

16 Kasım 2002’den beri 19 yılda iş kazalarında (cinayetlerinde) en az 28 bin 380 işçi hayatını kaybetmiştir. İstanbul İşçi Sağlığı ve Güvenliği Meclisi, <http://isigmeclisi.org/20698-akp-li-yillarda> (03.11.2021).

17 https://www.evrensel.net/haber/326_078/erdogandan-itiraf-ohalle-grevlere-musaade-etmiyoruz (15.07.2017); <https://t24.com.tr/haber/erdogan-bizimle-beraber-grev->

koşullarının kötüleşmesine, düşük ücretlere, esnekliğe ve güvencesizliğe karşı çeşitli eylem biçimleriyle tepki göstermeye devam etmiştir, etmektedir¹⁸.

Dolayısıyla emekçi sınıflar ve bölüşüm ilişkileri açısından bakıldığında Türkiye’de işsizler, göçmen işçiler, işgücüne dahil olmayan kadınlar önemli bir artık nüfus oluşturmakta, istihdam edilenlerin yarıya yakını kayıtdışı istihdam edilmekte, ücretlilerin çok büyük kısmı asgari ücretle, uzun çalışma saatleri çalıştırılmaktadır. Bu arada pek çok can da yitip gitmektedir. Bir başarı hikâyesi varsa böyle yazılmaktadır.

Sonuç

Çalışmamıza başlarken Boratav’ın dış bağımlılık, büyüme ve bölüşümü üç gönenç göstergesi olarak kabul ettiğini belirtmiştik. Bu üç alana ilişkin AKP’li yıllarda gerçekleşenleri sırasıyla ele alarak hem ‘başarılı’ kabul edilen yıllardaki hem de yaklaşık son on yıldaki performansını ortaya koymaya çalıştık.

‘Başarılı’ yıllarda, merkez ülkelerdeki parasal genişlemenin etkisiyle Türkiye’de bir anlamda ‘lale devri’ yaşanmıştır. Sermaye girişleri talep genişlemesini ve büyümeyi, bu ise cari açığı arttırmıştır. İlk bölümde aktardığımız rakamlar, ‘başarılı’ yıllarda finansal göstergelerin güçlü bir ekonomiye doğru ilerleyişi değil, kırılganlığı gittikçe artan ancak dünya ekonomi konjonktürü nedeniyle kırılgan göstergelerini sürdürmekte sorun yaşamayan bir ülkeyi resmetmektedir.

Sermaye girişlerindeki hızlı artış, döviz kurunu olması gerekenden değerli tutmuş, bu ise bir yandan cari açığı patlatırken diğer yandan Türkiye’nin imalat sanayininin ara malı ve sermaye malı ithalini arttırıcı etkiler meydana getirmiştir. Bu gidişata AKP hükümetinin gözetiminde hazırlanan ÖİK 2007 Rapor’unda da dikkat çekilmiştir. AKP hükümetleri yönetiminde hazırlanan ilk Plan ve ÖİK’ten başlayarak imalat sanayininin zafiyetleri üzerinde durulmuş hatta ÖİK 2018’te sürdürülemezlik vurgusu yapılmıştır. AKP’li ‘başarılı’ yılların en başarısız konularından biri ise imalat sanayininin prematüre olarak kalma riskidir. İmalat sanayininin yaratılan toplam katma değerdeki payının Türkiye ile aynı kategorideki ülkelerden (orta-üst gelir) epey düşük oluşu, Türkiye’nin gelişmiş bir kapitalist ekonomiye sahip olduğu anlamına değil, bu konuda daha alacak epeyce yolunun olduğu anlamına gelir. Bunun yanı sıra imalat sanayininin bileşimi konusunda da ne ‘başarılı’ yıllarda ne de sonrasında, önemli sayılabilecek niteliksel bir dönüşüm gerçekleşmemiştir.

denilen-olaylar-ortadan-kalkti-dedi-iste-akp-doneminde-yasaklanan-grevler
(15.01.2019).

18 Bu dönemde gerçekleştirilen eylem ve direnişler için bkz. Emek Çalışmaları Topluluğu, <https://emekcalisma.org/tag/emek-calismalari/>

İmalat sanayinin bu yapısı Türkiye'nin görelî ihracat performansını da etkilemektedir. Kendi kategorisindeki ülkelerin, toplam ihracat malları değeri içinde yüksek teknolojili malların değeri %20'lerin üzerindedir. Türkiye'nin yüksek teknolojili ihracatının değeri toplam mal ihracatının %5'ini aşamamıştır. Dış ticarete konu olan malların görelî 'düşük' değerli oluşu AKP'li yıllarda biriken borç stokunun eritilmesi konusunda, ihracatın ithalata bağımlılığına ilave bir sorun teşkil edebilmektedir.

'Başarılı' yıllarda işçi sınıfının durumuna baktığımızda ise ücretlerin GSYİH'den aldığı payın 2008'e kadar değişmediğini bu tarihten sonra bir artış eğilimine girerek 2013'te 1999 yılı seviyesinde gerçekleştiğini görüyoruz. 2002 yılında işsizlik oranı %10.3 iken, 'başarılı' yıllar ortalaması 10,7 yirmi yılın ortalaması ise 11,6 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik rakamlarındaki bu oran kanıksanmış ve adeta normal karşılanmaya başlamıştır. Çalışanlar bakımından ise verimlilik artışlarına reel birim ücretlerin (TÜFE) eşlik etmediğini aksine makasın yıllar içinde giderek açıldığını gözlemliyoruz. Ancak ücretliler kısmında 2013 yılına kadar döviz sepeti cinsinden reel birim ücret artmıştır. Sermaye girişlerinin diğeri bir sonucu olarak gerçekleşen bu durum ücretliler üzerinde özellikle ithal tüketim mallarının ucuzlaması nedeniyle geçici ve sürdürülemez de olsa bir refah artışı yaratmış olabilir. 2016'dan sonra süreç tersine dönmüş, sağlanan olası refah son bulmuştur. Bunların yanı sıra 'başarılı' yıllarda sermaye karşısında işçi sınıfı yoğun ve sistematik taarruz altında kalmıştır. Bu anlamda sermaye için bu yıllar gerçekten başarılıdır.

Sonuç olarak, odaklandığımız üç gönenç göstergesi de 'başarılı' bir on yıl değil, bir sonraki on yıla sorunlar biriktiren bir dönemi işaret etmektedir. Ortaya koyduğumuz veriler ışığında, Türkiye Ekonomisinin AKP'li yıllarının karşılaştırmalı olarak başarılı görülen ilk on yılının, finansal sektör ve sanayi sektörü açısından yükseliş dönemine geçilecek ikinci bir on yıl ile takip edilmesi beklentisinin gerçekçi olmadığını tartıştık. Hükümetin kendi raporlarına, ilgili literatüre ve kendi hesaplamalarımıza dayanarak, başarısızlığının nedeninin ne dış güçlerin 'operasyonları' ne de ilk dönemdeki uygulamaların terk edilmesi olmadığını göstermeye çalıştık.

Kaynakça

Akgündüz, Y. Emre, Altan Aldan, Y. Kenan Bağır ve Huzeyfe Torun (2018), "Ücretler ve İşgücü Verimliliğine Mikro Bakış", <http://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/ucretler-iscucu-verimligine-mikro-bakis> (20.03.2021).

Akyüz, Yılmaz (2015), "Internationalization of Finance and Changing Vulnerabilities in Emerging and Developing Economies", *Research Paper No: 60* (Geneva: South Centre).

- Akyüz, Yılmaz (2016), "Kriz, Marx ve Keynes Bölüşüm, Finansallaşma ve Ekonomik Durgunluk", *İktisat ve Toplum*, 74,18-26.
- AMECO (2022), https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-research-and-databases/economic-databases/macro-economic-database-ameco/ameco-database_en (12.07.2022).
- Bahçe, Serdal ve Ahmet H. Köse (2019a), "Uzun Durgunluk ya da Yapısal Kriz: Kriz İktidarının Krizine Dair Gözlemler", *Çalışma ve Toplum*, 2019(1): 411-422.
- Bahçe, Serdal ve Ahmet H. Köse (2019b), "Süreklileşmiş Kriz Olarak Türkiye Kapitalizmi", *Mülkiye Dergisi*, 43 (1): 257-269.
- Boratav, Korkut (2010), *Üç krizde dış kaynak* (Ankara: Bağımsız Sosyal Bilimciler).
- Boratav, Korkut (2015), *Dünyadan Türkiye'ye, İktisattan Siyasete* (İstanbul: Yordam Kitap).
- Boratav, Korkut (2018), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Boratav, Korkut (2022), "2016-2021'in Bölüşüm Göstergeleri", <https://haber.sol.org.tr/yazar/2016-2021in-bolusum-gostergeleri-328159> (04.03.2022).
- Botta, Alberto, Giuliano T. Yajima ve Gabriel Porcile (2021), "Structural Change, Productive Development and Capital Flows: Does Financial "Bonanza" Cause Premature De-industrialization?", *Levy Economics Institute, Working Papers Series* https://www.levyinstitute.org/pubs/wp_999.pdf (10.05.2022).
- BSB (2015), *AKP'li Yıllarda Emeğin Durumu* (İstanbul: Yordam Kitap).
- Calvo, Guillermo A., Leonardo Leiderman ve Carmen M. Reinhart (1993), "The Capital Inflows Problem: Concepts and Issues", *IMF Policy Discussion Papers*, 1993(010), <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/003/1993/010/003.1993.issue-010-en.xml?Tabs=toc-102773> (10.05.2022).
- DİSK-AR (2021), "Asgari ücret Gerçeği 2022 Raporu", <http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/12/DiSK-AR-2022-Asgari-Ucret-Rapor-Aralik-2021-FINAL.pdf>, (09.07.2022).
- DİSK-AR (2022), "İşsizlik ve İstihdamın Görünümü, Araştırma Bülteni", <http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2022/03/Mart-2022-Issizlik-ve-Istihdamin-Gorunumu-2021-Yillik.pdf> (08.07.2022).
- DPT (2006), "Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013)", https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dokuzuncu_Kalkinma_Planı-2007-2013.pdf (08.07.2022).
- Duman, Anıl (2019), "Türkiye'de Emeğin Değişen Payı ve Gelir Dağılımı", *Çalışma ve Toplum*, 1(60): 349-370.
- Dumenil, Gérard ve Dominique Levy (2007), "Neoliberal (Karşı) Devrim", Saad-Filho, Alfredo ve Deborah Johnston (Der.), *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki* (İstanbul: Yordam) (Çev. Umud Haskan): 25-41.
- Dumenil, Gérard ve Dominique Levy (2011), *The Crisis of Neoliberalism* (Cambridge: Harvard University Press).
- Ekzen, Nazif (2009), *Türkiye Kısa İktisat Tarihi, 1946'dan 2008'e* (Ankara: ODTÜ Yayıncılık).
- Eres, Benan (2016), "Kâr Oranının Azalma Eğilimi: Başlangıcı, Marx'ın İktisadındaki Yeri, Eleştirisi ve Gerçek Rekabet Teorisi", *İktisat Dergisi*, 534: 18-28.
- Kalkınma Bakanlığı (2013), "Onuncu Kalkınma Planı (2014–2018)", https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf (08.07.2022).
- Karahanoğulları, Yiğit (2008), "Küresel Kapitalizmin Krizi" Tanımlamasını Hak Eden Krizin Henüz Sonlanmamış İzleği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(4): 223-235.

- Karahanoğulları, Yiğit (2017), "Kronik: Türkiye'de Kamu Maliyesinin Dönüşümü: 1998-2017", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(1): 259-289.
- Kaygısız, İrfan (2020), "AKP'li Yıllarda Emek Hareketinin Genel Durumu", *Yol Siyasi Dergi*, <https://www.yolsiyasidergi.org/akpli-yillarda-emek-hareketinin-genel-durumu-irfan-kaygisiz> (09.07.2022).
- Kurtulmuş, M. Meryem ve Kurtar Tanyılmaz (2017), "Uluslararası Üretim Zincirleri ve Emek: Türkiye Otomotiv Sektörü Deneyimi", Bedirhanoğlu, Pınar, Özlem Çelik ve Hakan Mihci (Der.), *Finansallaşma Kısacasında Türkiye'de Devlet, Sermaye Birikimi ve Emek* (İstanbul: Notabene Yayınları): 185-220.
- Kurtulmuş, M. Meryem, Kurtar Tanyılmaz ve İrfan Kaygısız (2014), "Türkiye İşçi Sınıfının Maddi Varlığı ve Değişen Yapısı", Savran, Sungur, Kurtar Tanyılmaz ve E. Ahmet Tonak (Der.), *Marksizm ve Sınıflar: Dünyada ve Türkiye'de Sınıflar ve Mücadeleleri* (İstanbul: Yordam).
- Obstfeld, Maurice (2009), "International Finance and Growth in Developing Countries: What Have We Learned?", *IMF staff papers*, 56(1): 63-111.
- OECD (2022), "Main Science and Technology Indicators", <https://www.oecd.org/sti/msti.htm> (12.07.2022).
- Orhangazi, Özgür (2019a), "Türkiye Ekonomisinin Yapısal Sorunları, Finansal Kırılganlıklar ve Kriz Dinamikleri", *Mülkiye Dergisi*, 43 (1): 111-137.
- Orhangazi, Özgür (2019b), "2000'li Yıllarda Yapısal Dönüşüm ve Emegın Durumu", *Çalışma ve Toplum*, 1(60): 325-347.
- Oyan, Oğuz (2022), "Tarımda ektiğini biçersin", *Birgün Pazar* (03.04.2022).
- ÖİK (2007), "Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013): Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu", https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_SanayiPolitikaları.pdf (08.07.2022).
- ÖİK (2014), "Onuncu Kalkınma Planı (2014–2018): İmalat Sanayiinde Dönüşüm Özel İhtisas Komisyonu Raporu", https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_ImalatSanayiindeDonusum.pdf (08.07.2022).
- ÖİK (2018), "On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023): İmalat Sanayii Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu", <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/ImalatSanayiiPolitikalar%C4%B1OzellikIhtisasKomisyonuRaporu.pdf> (08.07.2022).
- Savran, Sungur (2008), "Sınıfları Haritalamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır?", *Devrimci Marksizm*, 6-7: 9-49.
- SBB (2019), "On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)", https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf (08.07.2022).
- Selwyn, Benjamin (2021), *Kalkınma Mücadelesi* (Ankara: Heretik Yayıncılık) (Çev. Mustafa Özış, Ferda Dönmez Atbaşı, M. Meryem Kurtulmuş ve Taner Akpınar).
- Subaşat, Turan (2010), "Cari Açık Nedir, Doğurduğu Riskler Nelerdir?" Turan Subaşat ve İ. Hakan Yetkiner (Der.), *Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı* (Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık): 2-21.
- Taymaz, Erol ve Ebru Voyvoda (2015), "2023'e Doğru Sanayi, Yapısal Dönüşüm ve Sanayi Politikaları", *İktisat İşletme ve Finans*, 30(350): 25-62.
- TCMB (2018) *Sermaye Hareketleri Genelgesi* (Ankara: TCMB).
- Tonak, E. Ahmet (2017), "Kar Oranının Düşme Eğilimi Yasası Üzerine", Cömert, Hasan, Emre Özçelik ve Ebru Voyvoda (Der.), *Kalkınma İktisadının Penceresinden Türkiye'ye Bakmak Fikret Şenses'e Armağan* (İstanbul: İletişim Yayınları): 197-215.

- TÜİK (2022), "İşgücü İstatistikleri Veri Tabanı", <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108> (08.07.2022).
- TÜSİAD (2021), "Yeni Bir Anlayışla Geleceği İnşa: İnsan, Bilim, Kurumlar", <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10855-yeni-bir-anlayisla-gelecegi-i-nsa-i-nsan-bilim-kurumlar>, (11.07.2022).
- Utikad, (2009), <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/3315/doviz-kredilerinin-yeni-rejimi>. (17.07.2022).
- World Bank (2022), "World Development Indicators", <https://datacatalog.worldbank.org/> (05.05.2022).
- Yalman, Galip (2002), "Tarihsel bir Perspektiften Türkiye'de Devlet ve Burjuvazi: Rölativist bir Paradigma mı Hegemonya Stratejisi mi?", *Praksis*, (5):7-23.
- Yükseler, Zafer (2021), "Sanayi Sektöründe Reel Birim Ücret ve Rekabet Gücü", *Teknik Rapor*, https://www.researchgate.net/publication/349533334_Sanayi_Sektorunde_Reel_Birim_Ucret_ve_Rekabet_Gucu_-2020 (12.07.2022).
- Zabcı, Filiz (2006), "Bağımlılığın İçselleştirilmesinde AKP ve Dünya Bankası", *Mülkiye Dergisi*, 30(252): 133-144.